

■ Dr. Öğr. Üyesi Serkan EKİZ* ■

İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ VE KÜLTÜREL GÖRECELİK

UNIVERSALITY OF HUMAN RIGHTS AND CULTURAL RELATIVITY

ÖZET

İHEB, ırk, cinsiyet, din ve siyasi görüş ayrımı gözetilmeksizin bütün insanların eşit ve özgür olduklarını ve bu hukuksal değerlerin insan onuruna dayandığını ilan etmektedir. Beyannamenin evrensel hak ve özgürlükleri ilan ettiği 1948 yılından bu yana, doktrinde insan haklarının gerçekten evrensel olup olamayacağı sorusu üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Bu tartışmanın özünde, bir toplumun önceliklerinin belirlenmesinde kültürünün oynadığı rol ve birey merkezli hukuksal sistemler ile toplumu önceleyen hukuksal sistemler arasındaki karşıtlık bulunmaktadır. Mevcut uluslararası insan hakları hukuku teorisi, evrensellik ile kültürel görecelik arasındaki bu tip bir karşıtlığa ilk kez İHEB'nin hazırlık çalışmalarında tanık olmuştur. Evrensellik taraftarlarına göre, kültürel görecelik, insan haklarını ihlal eden baskıcı rejimlere meşruiyet zemini sunmakta ve uluslararası insan hakları rejiminin sağladığı güveneyi zayıflatmaktadır. Kültürel görecelik taraftarları ise, evrensel nitelikteki insan haklarının Batı medeniyetinin kendi değerlerini Batı dışı medeniyetlere dayatmasının ve kültürel emperyalizmin yeni bir şekli olduğunu ileri sürmektedir. Doktrinde ise bu iki zıt görüşün birbiri ile uzlaşmasının ve uluslararası insan hakları rejiminde bir üçüncü yolun bulunmasının mümkün olduğunu savunan düşünürler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Evrensellik, Kültürel görecelik, İHEB, Amerikan Antropoloji Derneği.

ABSTRACT

UDHR, declares equality and freedom for every human person regardless of race, sex, belief and political thought and asserts that those values stem from human dignity. Since that was declared in 1948, an ongoing debate has existed within the human rights doctrine about whether those rights are actually universal. At the very core of that debate, there exist the role of the culture in determining the priorities of a society and the confrontation of individualistic and communal legal orders. International human rights doctrine witnessed the conflict between universality and cultural relativity for the first time during the preparatory works of UDHR. According to the defenders of universality of human rights, cultural relativism offers a firm ground for oppressive regimes for legitimizing their policies and practices which infringe universal human rights; thus undermining the protection provided by the international human rights regime. On the other hand, cultural relativists assert that universal human rights imply imposition of Western values to non-Western societies and present a new form of cultural imperialism. In human rights discourse, a new tendency accrued aiming to reconcile those contradicting claims and asserting the possibility of finding a third way for the implementation of international human rights.

Keywords: Human rights, universality, cultural relativism, UDHR, American Anthropological Association.

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 01.03.2022 Kabul Tarihi: 29.04.2022

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8982-6946>

Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

serkan.ekiz@deu.edu.tr

GİRİŞ

Birbirleri ile çelişen farklı kültürel değerler sorunu, insan haklarının güvence altına alınması için uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmaların başlangıcından günümüze kadar devam etmekte olan kuramsal bir tartışmaya neden olmuştur. Tartışmanın temelinde insan haklarının evrensel olarak geçerli olup olamayacağı sorusu bulunmaktadır. Bu soru, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin (İHEB) taslak çalışmalarında başlayıp bugüne kadar devam eden, insan haklarının evrenselliği ilkesi ile kültürel görecelik arasındaki karşıtlıkta ilk ve en somut ifadesini bulmuştur. Tarihin farklı dönemlerinde -kavramsal olarak ifade edilmemiş olsa da- içerik olarak kültürel görecelik çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir. Fakat Birleşmiş Milletlerin (BM) kurularak, insan haklarının bu örgütün şemsiyesi altında uluslararası bir boyut kazanmaya başlaması ile birlikte bu konu, antropologlar ve insan hakları uzmanları tarafından, insan hakları teorisinin baskın bir konusu haline getirilmiştir. İnsan haklarının evrenselliği ilkesi, insan haklarının zamandan, mekândan ve buna bağlı olarak kültürlerden, ideolojilerden, sosyal ve ekonomik şartlardan bağımsız olduğu fikri üzerine kurulmuştur. Bu düşünceye göre insan, salt insan olması nedeniyle doğuştan, vazgeçilmez ve devredilmez hak ve özgürlüklere sahiptir ve bu haklar her türlü koşuldan bağımsız olarak bütün insanlar için geçerlidir. Evrensellik ilkesinin, hukuksal bir değer olarak uluslararası düzeyde ifade edilmeye başlamasından itibaren insan haklarının Batı tarafından belirlenmiş içeriğiyle evrensel oldukları iddiasına karşı kültürel farklılıkları vurgulayan görecelik iddialar ileri sürülmüştür. Tartışma, Amerikan Antropoloji Derneğinin evrensel bir insan hakları bildirisi hazırlama çalışmaları içerisinde olan BM'ye 1947 yılında sunduğu bir beyan ile alevlenmiştir. Zira bu beyan, insan hakları konusunda kültürel bir bakış açısının benimsenmesine ilişkin bir çağrı özelliği taşımaktadır.

Bu makalenin konusunu da, İHEB'nin taslak çalışmaları sürecinde başlayan ve belirginleşen bu iki fikir akımı -insan haklarının evrenselliği ve kültürel görecelik- arasındaki kuramsal düzeydeki uyumsuzluk oluşturmaktadır. Makalenin genel çerçevesi, İHEB'nde kabul ve ilan

edilen insan haklarının evrenselliği ilkesi ile insan haklarının her toplumun kültürel özellikleri bakımından kavranması gerekliliğini ifade eden kültürel görecelik arasındaki karşıtlık olarak belirlenmiştir. Makalenin amacı, -makale boyutundaki bir bilimsel çalışmanın izin verdiği kadarıyla- insan haklarının evrenselliği ile kültürel görecelik arasında kuramsal düzeyde devam eden ve kanaatimizce insan hakları uygulamasının gelecekte alacağı şeklin belirleyicisi olacak bu uyumsuzluğun, küçük ama önemli bir parçasına ışık tutabilmek ve bu yolla sorunun karmaşıklığını ortaya koyabilmektir. Bu bağlamda makalede öncelikle evrensellik ilkesinin anlamı ve kuramsal temelleri açıklanacaktır. Ardından kültürel görecelik taraftarlarının temel iddiaları ve kültürel göreceliğin görünüm şekilleri ele alınacaktır. İnsan haklarına yönelik bu iki farklı yaklaşımın kuramsal genel çerçevesi böylece belirlendikten sonra bu iki yaklaşımın uzlaşmasının mümkün olup olmadığı ile ilgili olarak insan hakları teorisinde ileri sürülen görüşlere değinilecektir.

I. İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ İLKESİNİN ANLAMI

İkinci Dünya Savaşından önce, devletlerarası ilişkilerde, Westfalya Anlaşması ile kurulan geleneksel sistem geçerli olmuş ve uluslararası ilişkiler bu sistem doğrultusunda yürütülmüştür. Bu sistem uyarınca, egemen devletlerin birbirleri arasındaki ilişkilerde “*siyasi egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ilkesi*” diğer her şeye öncelikli ve üstün tutulmuştur.¹ Birbirleri ile ilişkileri bu ilkeler doğrultusunda tanzim edilen devletler, başka bir devletin siyasi egemenliğine ve toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmadığı sürece, kendi yargı çevresi içinde yaşayan kişilere karşı takındıkları tavrın ve gerçekleştirdikleri işlemlerin insan haklarına uygunluğu kaygısı taşımamışlardır. Bu dönemde devletler, insan haklarına aykırı kararları ve işlemleri nedeniyle uluslararası bir yaptırıma maruz kalma endişesi taşımamışlardır.² İkinci Dünya savaşında meydana gelen

¹ Sinnott, Robert E.; “Universalism and Cultural Relativism in Roper v. Simmons”: Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution, Vol.14 (2006), No.1, ss.132-154, s. 134.

² Binder, Guyora; “Cultural Relativism and Cultural Imperialism in Human Rights Law”: Buffalo Human Rights Law Review, Vol.5 (1999), ss.211-221, s.211.

gelişmeler, insan haklarının, devletlerin iç işlerine dâhil bir konu olduğu yönündeki klasik yaklaşımın sorgulanmasına neden olmuştur.³ Yapılan tartışmalar sonunda, insan haklarına sağlanan güvencenin devletlerin inisiyatifine terk edilmesinin, bireyleri savunmasız bıraktığı konusunda görüş birliğine varılmıştır.⁴ Bu görüş birliği, BM'nin kurulması ve onun kurumsal çatısı altında evrensel bir insan hakları rejiminin kabul edilmesi ile en yüksek ifadesini bulmuştur. Doktrinde bu yeni uluslararası hukuk rejiminin haklılık nedenleri olarak şunlar ileri sürülmektedir;

- Devletler mutlak yetkiyi kötüye kullanma eğiliminde olduğu için, hiçbir devlete kendi vatandaşları üzerinde mutlak bir yetki tanınmamalıdır.

- Bireylerin devletlere ve diğer üst düzey kuruluşlara karşı korunması için insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası bir rejime ihtiyaç vardır.

- Bütün bireyler, insanlığın bir parçası olması nedeniyle, temel ve asgari bir insan onuruna sahiptir.

- İnsan hakları evrensel, temel ve devredilemez niteliktedir ve bu nedenle kültürel ve dinsel geleneklerle geçersiz kılınamazlar ve kılınmamalıdır.

- Belli bir sosyal topluluk veya kültür içine doğmuş olmak, etik olarak insan hakları ile ilintili bir koşul değildir. Bu nedenle belli bir topluluğa ya da kültüre mensubiyet, bireye içkin insani değere sahip olma ve bir insan olarak muamele görme hakkı ile ilgili değildir.⁵

³ Sloane, Robert, D.; "Outrelativizing Relativism: A Liberal Defense Of The Univerality Of International Human Rights": Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol.37(2001), ss. 527-595, s. 544.

⁴ Binder, s. 211,212.

⁵ Zechenter, Elizabeth M.; "In the Name of Culture: Cultural Relativism and The Abuse of Individual": Journal of Anthropological Research, Vol.53, No.3(Autumn,1997),ss.319-347, s.319,320.

İnsan hakları savunucuları, bu tespitlerden hareketle, devlet, hukuk ve birey arasındaki ilişkileri, devlet merkezli bir yaklaşım ile ele alan hukuki pozitivizme bir tepki olarak uluslararası insan hakları hukukunu, devletin üstünde bir otorite kaynağında temellendirme arayışı içinde olmuşlardır. Bu arayış sonunda Locke'un toplum sözleşmesi geleneğinden ve Wolff ve Vattel gibi doğal hukukçuların teorilerinden yararlanarak, kültür, etnik köken ve dinsel inanç ayrımı gözetilmeksizin herkesin, siyasi iktidara ve kurumlara üstün gelen ve onları nitelendiren doğal haklara sahip oldukları ileri sürülmüş ve böylece insan hakları, evrensel geçerliliğe sahip ahlaki bir ilkeye dayandırılmak istenmiştir.⁶ Bu kuramsal mantık üzerine inşa edilen insan haklarına atfedilen en önemli özellik, bu hakların evrensel olduğudur.⁷ İnsan haklarının evrenselliğinin coğrafi, öznel ve işlevsel olmak üzere üç boyutu ve anlamı vardır.⁸ Evrenselliğin coğrafi boyutu, insan haklarının dünyanın her yerinde hatta dünyanın dışında da uygulanmasını ifade eder. Öznel boyutu, insan haklarının, hiç kimsenin kapsam dışı bırakılmaksızın bütün insanlara eşit olarak uygulanması anlamına gelmektedir. İşlevsel boyutu da, insan haklarının korunması için herkes tarafından ulaşılabilir ve başvurulabilir evrensel araçların yaratılması gerekliliğine işaret eder.⁹

İnsan haklarının evrenselliği, herkesin bu haklara, salt insan olması nedeniyle sahip olduğu ve bu nedenle insanın olduğu her yerde uygulanması gerektiği kabulüne dayanır.¹⁰ Bu anlamda en yalın ifade ile insan haklarının evrenselliği, insan onuruna yapılan atıfla meşrulaştırılır. Evrensellik görüşüne göre, aralarındaki çeşitliliğe ve farklılıklara rağmen bütün kültürler insan onurunu, korunması gereken bir değer olarak görmektedir. Bu nedenle, kültürleri farklı dahi olsa bütün toplumlarda asgari düzeyde ortak bir değerler dizisi bulmak mümkündür.¹¹

⁶ Binder, s.212.

⁷ Orzeszyna,Krzysztof; "Universalism of Human Rights: Notion of Global Consensus or Regional Idea": Review of European And Comparative Law, Vol.XLVI (2021), S.3,ss.165-176, s. 166.

⁸ Orzeszyna, s. 166

⁹ Orzeszyna, s. 166

¹⁰ Orzeszyna, s. 166.

¹¹ Brennan, Katherine; "The Influence of Cultural Relativism on International Human Rights Law: Female Circumcision as a Case Study": Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice, Vol.7 (1989), Issue: 3, ss. 367-398, s.371.

İnsan haklarının evrenselliği ilkesine göre, bütün insanlar, saygı görmeyi eşit derecede hak eden varlıklardır.¹² Rasyonel bir varlık olarak insan, bu özelliğinin kendisine sağladığı bir gelişim potansiyeline sahiptir. Akıl sahibi tek varlık olarak sadece insana özgü olan bu gelişim ve değişim potansiyeli, ahlaken ve hukuken korunmayı hak eden bir değerdir.¹³ İnsanlığın bir bütün olarak kurtuluşu ve özgürlüğü, her insanda salt insan olmak nedeniyle doğal olarak bulunan işte bu gelişme potansiyeline insan hakları aracılığı ile sağlanacak olan güvence sayesinde mümkün olabilir.¹⁴ Evrensellik görüşü taraftarlarına göre, insan haklarına uluslararası düzeyde hukuksal bir güvence sağlanması gereklidir ve fakat bunun yapılması tek başına yeterli değildir. Çünkü eğer insan hakları insan olmaktan kaynaklanan haklar ise bu hakların herkese ve her yerde uygulanmasının sağlanması için gerekli mekanizmaların da kurulması gerekmektedir.¹⁵ Kurulacak olan bu mekanizmanın işletilmesi sürecinde de insan hakları, yerel ve bölgesel, kültürel ve dinsel uygulamalara göre öncelikli ve üstün tutulmalıdır.¹⁶ Çünkü insan hakları, kökü *“insan onuru”* kavramına dayanan ve bu nedenle de tartışmasız bir şekilde evrensel olan normlardır.¹⁷ Bu düşüncenin temelinde, insan haklarının, *“kültürden, dinden ideolojiden ve herhangi bir başka değerler sisteminden nesnel bir şekilde bağımsız”* olarak var olduğu varsayımı yatmaktadır.¹⁸ Öte yandan, iyi-kötü, doğru-yanlış, geçerli-geçersiz gibi ayrımların ve değerlendirmelerin yapılabilmesi, bu değerlendirmelerde kullanılacak bir dizi temel ahlaki standartların mevcudiyetini bir ön şart olarak gerektirir.¹⁹ İnsan haklarının evrenselliğini savunan görüşe göre, bu temel ahlaki standartlar evrensel olarak vardır ve kültürden kaynaklanan

¹² Lund,Christian; “Development and Rights: Tempering Universalism and Relativism”: The European Journal of Development Research, Vol.10 (1998), ss.1-6, s.2.

¹³ Lund, s.3.

¹⁴ Lund, s.3.

¹⁵ Binder, s.212.

¹⁶ Lakatos, Istvan; “Thoughts on Universalism versus Cultural Relativism, with Special Attention to Women’s Rights”: Pecs Journal of International and European Law, Vol.I, 2018, ss.6-25, s. 10.

¹⁷ Uygun,Oktay; Devlet Teorisi, XII Levha, 1.Baskı, İstanbul,, 2014, s. 500,501.

¹⁸ Uygun, s.501; Zada, Misal/ Zubair, Muhammad; “Universalism versus Cultural Relativism in Human Rights”: Journal of Law and Society,Vol.XXXV, No.48, July, 2006, ss.1-12, s.2.

¹⁹ Lund, s.3.

standartlardan üstündür. Çünkü bu standartların ne bir kültürel bağı vardır ne de ortaya çıkışları tarihsel olarak sabittir.²⁰ Eğer bütün insanlar aynı haklara sahipse, bu durumda her toplum, gelenekleri, yasaları, örfleri veya tercihleri ne olursa olsun, bu haklara saygı göstermelidir.²¹ Evrensellik görüşü taraftarları insan haklarının ve temel özgürlüklerin her insanın doğasına ve onuruna içkin olduğuna ve bütün kültürler, dinler ve siyasi sistemler tarafından kabul edilen temel ahlaki standartlar ve ilkeler dizesi olması gerektiğine inanmaktadırlar.²² Bu görüşe göre, insan haklarının tek kaynağı, insanlık ya da insan doğasıdır. Bu nedenle insan hakları normlarının geçerliliği ile kültür arasında bir zorunluluk ilişkisi yoktur.²³ İnsan hakları, farklı kültürlerin bu hakların evrensel niteliği hakkında takındıkları tavidan bağımsız olarak, bütün toplumların saygı göstermesi gereken ahlaki ilkelerdir.²⁴ Bu anlamda evrensellik görüşüne göre, insan hakları, tanımlayıcı olarak değil, emredici olarak evrenseldir.²⁵ Yani insan hakları, doğası gereği ve normatif olarak evrensel olma iddiası ve ideali taşır.²⁶ İnsan haklarının, bu tip bir iddia ve idealden yoksun olması halinde, kendisini reddeden ve varlığına son vermek isteyen kültürel çoğunluğun bu yöndeki tercihlerine üstün gelebileceği bir temel bulması mümkün olmayacaktır.²⁷

İnsan haklarının evrenselliğinin ifade ettiği anlamdan çıkartılabilecek nihai sonuca göre, insan hakları, evrensel, nesnel ve ahlaki bir taleptir.²⁸ İnsan haklarının evrenselliğine ilişkin bu tespit, insan haklarının iki temel iddiasının anlamlı olabilmesinin de ön şartını oluşturmaktadır. Bu

²⁰ Lund, s.3.

²¹ Uygun, s.502; Blumenson, Eric; How Are Human Rights Universal? Carr Center Discussion Paper Series, Harvard Kennedy School, Carr Center for Human Rights Policy Routledge, November, 2020, s. 3.

²² Uygun, s. 500; Lakatos, s.10.

²³ Lakatos, s.11.

²⁴ Blumenson, s.3.

²⁵ Blumenson, s.3.

²⁶ Uygun, s.502; Dhaliwal, Shveta; "Cultural Relativism : Relevance to Universal and Regional Human Rights Monitoring": The Indian Journal of Political Science , Vol. 72, No. 3 (JULY - SEPT., 2011), ss. 635-640, s.637.

²⁷ Blumenson, s.3.

²⁸ Blumenson, s.7.

iddialardan birincisine göre; tanım olarak, insan hakları kültürler arası normlardır ve bu nedenle -bazı kültürler öyle olmadığına inansa bile- doğru ve nesnelirler. Evrensel insan haklarının ikinci iddiası ve talebi, bağlayıcılık ile ilgilidir. Buna göre, insan hakları, bünyesinde, diğer bütün ahlaki normlar gibi, herkes için bağlayıcı olduğu iddiasını barındırır. İnsan haklarının evrensel olarak bağlayıcı olabilmesi için, kendisini oluşturan hak ve özgürlüklerin salt kültürel ve bireysel tercihler birliğinden oluşmadığını ikna edici bir şekilde ortaya koyması gerekir. Çünkü insan haklarının kültürler açısından bir tercih konusu olduğunun kabul edilmesi halinde, bu tercihlere sahip olmayan kültürler ve bireyler bakımından bağlayıcılık talebinde bulunması mümkün olmayacaktır.²⁹ Bu nedenle, insan haklarının ahlaki nesnellğine ve dolayısıyla evrenselliğine yönelik varsayım, toplumların pek çok farklı ahlaki kuralları geliştirmiş olduğu bilimsel gerçeğine dayalı olarak ileri sürülen görecelik iddiaları ile başa çıkmak zorundadır.

II –EVRENSELLİK İLKESİNİN KURAMSAL TEMELİ

Geleneksel olarak evrenselciler insan haklarının evrenselliğine ilişkin savunmalarını üç büyük ve temel hukuk teorisine dayandırmışlardır. Bunlar; doğal hukuk teorisi, rasyonel hukuk teorisi ve pozitivist hukuk teorisidir.³⁰ Doğal hukuk teorisinin geçmişi antik Stoa felsefesine dayanmakla birlikte Aquinalı Thomas'ın görüşlerinin, doğal hukuk teorisinin düşünsel tarihi için daha uygun bir başlangıç noktası olduğu kabul edilmektedir.³¹ Thomas, ilahi nitelikte olan ve bu nedenle insan yapımı hukuka üstün gelen bir doğal hukuk tasarlamıştır. Bu teoriye göre, bireyler, Tanrı tarafından her insana tanınan ilahi nitelikli belli devredilemez haklara sahiptir. İnsan aklının ürünü olan yasalar da bütün evrende geçerli olan bu ilahi doğal yasalarla çelişmediği sürece meşru ve geçerlidir. İnsanın doğuştan vazgeçilmez bazı haklara sahip olduğu yönündeki bu görüşün ilahi temelden sıyrılarak, derli, toplu ve açık bir siyasi doktrin

²⁹ Blumenson, s.7.

³⁰ Zechenter, s.320.

³¹ Kielsgard, Mark, D., "Critiquing Cultural Relativism: A Fresh View From The New Haven School of Jurisprudence": Cumberland Law Review, Vol.42 (2012), No.3, ss.441-487, s. 449..

haline gelmesi ve artık bir insan hakları doktrininden bahsedebilmesi 17. yy.da mümkün olmuştur.³² Doğal hukuk doktrini, çok göze çarpmayan farklılıklarla, insan haklarının egemenin bir bağıışı olmadığını, bütün insanların doğuştan sahip oldukları haklar olduğunu ve bu hakların doğaları gereği evrensel olduğunu, monarşiden önce var olduğunu ve monarşiden üstün olduğunu, devletin insan haklarından uzaklaşmasının hükümetin yetkisini aşması anlamına geleceğini ileri sürmüştür.³³ Doğal hukuk anlayışına göre, bütün insanların zihninde var olan adalet duygusu, onların “olanı” aşarak, “olması gerekene” yönelir. Bu nedenle, pozitif hukuk tarafından tanınmamış olsa da, bütün insanların nihai olarak ulaşacakları sonuç, insanın doğuştan ve salt insan olmaktan kaynaklanan hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesi olacaktır. İnsan olmaktan vazgeçilemeyeceğine göre insan haklarının evrensel, vazgeçilmez ve devredilemez olması da kaçınılmaz olacaktır.³⁴ Doğal haklar doktrini, modern insan hakları teorisindeki yorumlara çok benzemektedir çünkü her iki yaklaşım da insan haklarının evrensel olduğunu ve devletten bağımsız bir şekilde ortaya çıktıklarını ileri sürmektedir.³⁵

Rasyonalizm, insanın akıl yürütme ve akılcı düşünme yetisine olan inanca dayanan, insan aklını fiziksel dünyaya ilişkin bilgilerin tek kaynağı sayan bir felsefe türüdür.³⁶ Bu öğreti, bilgi edinmede aklın ilkelerini ya da doğuştan gelen fikirleri belirleyici sayar ve deneye başvurmaksızın salt akıl yürütme yoluyla dış dünyanın bilgisine ulaşılabilirliğini savunur.³⁷ Rasyonalizm, doğal hukuk teorisinde insan haklarının evrenselliliğine ilişkin ahlaki temelleri, her insanın evrensel olarak sahip olduğu akılcı düşünme yeteneği fikri ile değiştirmiştir.³⁸ Hem rasyonalizm hem

³² Kapani, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, 7.Baskı, Ankara 1993, s. 30.

³³ Kapani,s. 30; Kielsingard, s.159.

³⁴ Öğütçü, Muhlis: “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk İşığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”: DEÜHFHD, C.7 (2005), Özel Sayı, ss.555-616, s. 570.

³⁵ Kielsingard, s.159.

³⁶ Söğütü, İlyas; “İki Farklı Epistemoloji İki Farklı Siyaset: Rasyonalist ve Ampirist Siyasetin Felsefi Kökenleri”: Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 2008, S.52, ss.197-214, s.198.

³⁷ Söğütü, s.198.

³⁸ Zechenter, s.321.

de doğal hukuk teorisi modern insan hakları hukuku düşüncesinde genellikle birleştirilmiş ve evrensel insan haklarının kültürden, ideolojiden ve değerler sisteminden bağımsız olarak var olduğu yönündeki düşünce şeklini almıştır.³⁹ Hem rasyonalizm hem doğal hukuk düşüncesi Amerikan Bağımsızlık Bildirisinde “*bütün insanların eşit yaratıldığı ve yaratıcıları tarafından kendilerine aralarında yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakkının bulunduğu bazı devredilemez haklar bahşedildiğinin*” kabul ve ilan edilmesi ile ifade edilmiştir.

Hukuki pozitivizm, toplumsal yasaların, doğa bilimlerindeki yöntemler kullanılarak saptanabileceğini ve bu yolla toplumsal düzenin yeniden kurgulanabileceğini ileri sürmektedir. Hukuki pozitivizm anlayışına göre, adil olan-olmayan değerlendirmesi, göreceli bir değer yargısıdır ve bu nedenle hukuk biliminin dışında tutulmalıdır. Pozitivist hukuk anlayışına göre hukuk belli bir toplumda yürürlükte olan, içeriği onu yaratanların açıkladıkları iradeleri ile belirlenmiş kurallar bütünüdür.⁴⁰ Bu nedenle hukuki pozitivizm, kanunun hukuki içeriğinin haklı veya haksız, iyi ya da kötü olmasıyla değil; kaynağıyla, kanun koymaya yetkili makam tarafından geçerli olarak yapılıp yapılmadığıyla ilgilenir.⁴¹ Çünkü adil olan-olmayan anlayışı, birbirlerine yakın kültürlere sahip toplumlarda bile zamana göre değişkenlik gösterir.⁴² Bu teorik temelden hareketle hukuki pozitivizme göre insan hakları da belli bir zamanda, belli bir yerde; uluslararası alanda ve/veya herhangi bir devletin kendi içinde, genellikle yetkili organ tarafından yazılı olarak oluşturulan hukuk düzeninde yer alan haklardan ibarettir.⁴³ Bu mantık çizgisinden hareketle hukuki pozitivizm, insan haklarının evrenselliğini, insan hakları belgelerinin dünya çapında gördüğü kabule ve onaya yaptığı atıfla haklaştırmaktadır.⁴⁴ Bu nedenle uluslararası belgelerde düzenlenen insan haklarının evrenselliği, bu belgeyi imzalayan veya onaylayan taraf devle-

³⁹ Zechenter, s.321.

⁴⁰ Kielsingard, s.476.

⁴¹ Öğütçü, s.577.

⁴² Öğütçü, s.576 ve 577.

⁴³ Öğütçü, s.578.

⁴⁴ Kielsingard, s.476.

tin geleneklerinin ve kültürünün insan onuruna atfettiği değerle ilintili değildir.⁴⁵ Pozitivistlere göre, evrensel insan hakları normları uluslararası anlaşmalar ve uluslararası örf ve adet hukuku tarafından yaratılmıştır ve bunlarda yer almaktadır.⁴⁶ Pozitivistlere göre, kültürel farklılıklara rağmen bütün batılı ve batılı olmayan uluslar, insan hakları sözleşmelerinin büyük çoğunluğunu imzalamış ve onaylamıştır. Bu durum söz konusu sözleşmelerde düzenlenen insan hakları ilkelerinin dünya çapında kabul edildiğinin ispatıdır.⁴⁷ Pozitivistlere göre insan haklarının kaynağı tek tek kültürlerde değil, evrensel insan hakları düşüncesini ortaya çıkartan uluslararası hukukta yer almaktadır.⁴⁸ Hukuki pozitivizm taraftarlarına göre, BM bünyesindeki insan hakları sözleşmelerini kendi iradeleri ile imzalayan devletler, korumakla yükümlü hale geldikleri insan hakları standartlarından muaf tutulmalarını talep edemezler.⁴⁹ Sonuç olarak, pozitivistlere göre insan hakları, herhangi bir ulusal hukuk sistemi tarafından hükümsüz kılınamaz ve bu haklar farklı ulusal hukuk sistemlerinin kendisi ile çatışan normlarına üstün tutulmalıdır.⁵⁰

III. KÜLTÜREL GÖRECELİK TEORİSİ

A. Genel Çerçeve

Kültürel görecelik, 19.yy.da batı toplumlarını yücelten, buna karşın batı dışı kültürleri değersiz gören bilimsel yaklaşımın etno-merkezci varsayımlarına bir tepki olarak ortaya çıkmış⁵¹, 20.yy.ın ikinci yarısında da insan haklarına uluslararası hukuk alanında güvence sağlanması çabalarına karşı ileri sürülen bir sosyal teori olarak önem kazanmıştır.⁵²

⁴⁵ Brennan, s.372.

⁴⁶ Kielsingard, s.476.

⁴⁷ Brennan, s.372.

⁴⁸ Zechenter, s.321

⁴⁹ Brennan, s.372 ve 373.

⁵⁰ Zechenter, s.321

⁵¹ Prasad, Ajnesh; " Cultural Relativism in Human Rights Discourse" Peace Review, A Journal of Social Justice, Vol.19 (2007), No.4, ss.589-596, s. 589; Zechenter, s.324.

⁵² Işıldaklı, Başak; "İnsan Haklarının Evrenselliği ile Kültürel Rölativizmin Paradoxu": Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.1(2020), S.1, ss.17-29, s.20; Lakatos, s.14.

Franz Boas ve onun iki öğrencisi; Ruth Benedict ve Melville Herskovits tarafından şekillendirilen bu teori, 1947 yılında Amerikan Antropoloji Derneği'nin, "İnsan Haklarına Dair Beyan" başlığını taşıyan bir metni, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna sunması ile insan hakları tartışmalarının bir parçası haline gelmiştir.⁵³ Herskovits tarafından kaleme alınan bu metin ile Amerikan Antropoloji Derneği, evrensel bir insan hakları bildirisinin hazırlanması sürecinde kültürel farklılıkların da göz önünde bulundurulması çağrısında bulunmaktadır. Dolayısıyla, "insan haklarının evrenselliği ve kültürel görecelik çatışması" tarihsel olarak bu noktadan itibaren görünür hale gelmiştir.⁵⁴ Bununla birlikte, kavramsal olarak değilse bile, nitelik olarak, kültürel göreceliğin geçmişi antik Yunan dönemine kadar eskiye gitmektedir.⁵⁵ Kültürel göreceliğin ilk şekli olarak nitelenebilecek açıklamalar Herodot'un kaleminden şu şekilde ifade edilmiştir;

*" eğer insanlara dünyadaki bütün gelenekler arasından kendilerine en uygun bulduklarını seçmeleri önerilse, bütün hepsini inceleyecekler ve (bu inceleme) kendi (gelenek) tercihi ile sonuçlanacaktır: böylece kendi geleneklerinin bütün diğerlerine üstün geldiğine ikna olmuş olacaklardır"*⁵⁶

Kısaca tanımlamak gerekirse kültürel görecelik, ister etik ister ahlaki ister kültürel olsun mutlak doğru olmadığını ve farklı kültürleri yargılayacak anlamlı bir yöntem bulunmadığını ileri süren, bütün yargıların etno-merkezci olduğunu savunan bir teoridir.⁵⁷ Bu teori, bireysel düzlemde, bir kişinin davranışlarının, düşüncelerinin, duygularının, kavrayışının ve algısının içinde yaşadığı topluluğun kültürüne bağlı olduğunu

⁵³ Prasad, s. 589; Işıldaklı, s. 20.

⁵⁴ Işıldaklı, s. 20.

⁵⁵ Işıldaklı, s. 20; Lakatos, s.13.

⁵⁶ Aktaran: Renteln, Alison, Dundes; International Human Rights, Universalism versus Relativism, Quid Pro Books, New Orleans, Louisiana, 2013, s. 62.

⁵⁷ Ibhawoh, Bonny; "Cultural Relativism and Human Rights: Reconsidering the Africanist Discourse": Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 19 (2001), No.1, ss.43-62, s. 46; Rachels, James; The Element of Moral Philosophy, 4th Edition, McGraw-Hill Higher Education, New York, 2003, s.16; Zechenter, s.323.

ve bu kültür bakımından göreceli olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁸ Bu bağlamda kültürel görecelik taraftarları, bütün insanlar için geçerli bir ahlaki standartlar dizisi yaratmaya şüpheyile yaklaşmışlar, insan haklarının evrenselliğine başından itibaren olumsuz bir tepki vermişlerdir.⁵⁹ Kültürel görecelik taraftarları, kültürler arası anlayış ve farklı yaşam şekillerine saygı çağrısında bulunmaktadır. Bu nedenle toplumlarda var olan farklı gelenek ve yaşam biçimleri korunmalı ve bu çeşitliliğe saygı gösterilmelidir. Evrensellik taraftarlarının görüşlerini dayandırdıkları *“deneyimler ne olursa olsun, doğru bir akıl yürütmenin sonunda, akıl, insanı nerede olursa olsun aynı toplumsal kurumlara, ahlaki inançlara ve bilimsel teknik gerçeklere ulaştırır”*⁶⁰ düsturu, kültürel görecelik taraftarlarınca kategorik olarak reddedilmektedir.⁶¹ Bunun yerine kültürel görecelik taraftarları, toplumların kendilerine özgü örgütlenme biçimlerine ve kendilerini ifade etmek için seçtikleri farklı yöntemlere saygı gösterilmesi ve bu farklılıkların desteklenmesi için mücadele ederler.⁶² Kültürel görecelik taraftarlarına göre, herhangi bir kültürün ya da toplumun, o kültürün sahip olduğu değerler veya ilkeler dışında, yargılanabileceği mutlak değerler ve ilkeler yoktur.⁶³ Bu nedenle hiçbir ahlaki yargı evrensel geçerliliğe sahip değildir.⁶⁴ Kültürler, herhangi bir insan hak ve özgürlüğünün bütün zamanlarda ve mekânlarda tartışmasız bir şekilde geçerli olduğunu ileri sürmeyi imkânsız kılacak kadar çok ve çeşitli tercih, istek ve değerlendirmeye içerirler.⁶⁵ Kültürel göreceliğe göre, bütün değerlerin kaynağı, in-

⁵⁸ Kajit, John Bagu; “Ideological Refuge v Jurisprudence of Insurgency: Cultural Relativism and Universalism in the Human Rights Discourse,” Warwick Student Law Review, Vol. 1 (2011), ss. 1-18, s. 3.

⁵⁹ Sinnott, s.136. Ayrıca bkz. Rorty, Richard; An Ethics for Today: Finding Common Ground Between Philosophy and Religion (New York: Columbia University Press, 2010).

⁶⁰ Marvin, Harris; The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture, Thomas Y.Crowell Company, Fourth Printing, April, 1971, s.13.

⁶¹ Sinnott, s.136.

⁶² Sinnott, s.136.

⁶³ Uygun, s. 502; Langlois, Anthony J.; “Human Rights Universalism”: The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations. Patrick Hayden (Ed.), Ashgate Publishing, 2009. ss. 201-214, s.206; Kajit, s. 3.

⁶⁴ Goodhart, Michael E. ; “Origins and Universality in the Human Rights Debates: Cultural Essentialism and the Challenge of Globalization”: Human Rights Quarterly, V.25(2003), No. 4, ss.935- 964, s. 939.

⁶⁵ Shestack, Jerome J.; “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri”: Liberal Düşünce, C.11, No.43, Yaz 2006, ss.87-119, s.113; Langlois, s.206.

sanın toplumsallığıdır ve bu nedenle toplumsallık-ötesi bir insan haklarından bahsetmek mümkün değildir.⁶⁶ Bu görüşe göre değerler, belli bir tarihsel ve toplumsal bağlam içinde hareket eden insanların ürünüdür.⁶⁷ Bu değerler, belli kültürlerin ürünü ve niteliğidir ve toplumdan ayrı var olamazlar.⁶⁸ Bir insan hakkının, bir toplum tarafından kabul ya da reddedilmesi, sadece diğer herhangi bir konuda ileri sürülen değer yargısı gibi, toplumsal bir değer yargısının ortaya konmasından ibarettir.⁶⁹ Bu nedenle insan hakları, devlet egemenliğine kategorik olarak daha üstün gelen ya da ondan daha mutlak bir kaynağa sahip değildir.⁷⁰ İnsan hakları kültürel ve toplumsal olarak belli bir bakış açısına sahip olan ve bu bakış açıları toplumsal normlar tarafından şekillendirilen insanların değer yargılarına dayanırlar.⁷¹ Bu nedenle, insan haklarının, insanın salt insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar olduğu yönündeki inancın kendisi de, bir değer yargısının ifade edilmesidir ve bu nedenle kültürel olarak görecelidir.⁷² Sonuç olarak, eğer bir insan hakkı bir kültüre özgü değilse, onun geçerliliği ve uygulanabilirliği tartışmalı olacaktır.⁷³

B- Kültürel Göreceliğin Farklı Türleri

Kültürel göreceliğin farklı türleri, tek tip bir kültürel görecelik teorisinden bahsetmeyi imkânsız hale getirmektedir.⁷⁴ Esasen kültürel göreceliğin daha anlaşılabilir hale gelmesi, teorinin farklı türleri hakkında yapılacak genel bir açıklama ile mümkün olacaktır.⁷⁵ Doktrinde kültürel

⁶⁶ Binder, s.214.

⁶⁷ Uygun, s.502; Kajit, s. 3; Shestack, s.112.

⁶⁸ Binder, s.214.

⁶⁹ Dhaliwal, s.637.

⁷⁰ Binder ,s.214.

⁷¹ Ibhawoh, s.46; Binder, s.214.

⁷² Binder, s.214.

⁷³ Lakatos, s.14.

⁷⁴ Onwuatuegwu, Ignatius, Nnaemeka ; "Contemporary Relativism: A Question to Human Dignity": International Journal of Scientific Research in Easy and Case Studies, Vol.1 (2020), No.1, ss.1-11, s.4 ve 5; Galanos, Christos ; "Universal Human Rights in the Face of Cultural Relativism and Moral Objectivity: Preaching or Teaching," UCL Jurisprudence Review, Vol. 16 (2010), ss. 29-50, s.31.

⁷⁵ Adhikari, Kishor / Krippner, Stanley /. Pitchford, Daniel B. /. Davies, Jeannine A. ; "The Search for Universal Values": Journal of Humanities and Social Science, Volume 2 (Sep.-Oct.2012), Issue 1, ss. 69-72, s. 69.

görecelik, tanımlayıcı (descriptive), normatif ve epistemolojik olmak üzere üçlü bir ayrıma tabi tutulmaktadır.⁷⁶ Tanımlayıcı kültürel görecelik, toplumsal ve psikolojik davranışın kültür tarafından belirlendiğini ve kültürler farklı olduğu için evrensel davranış kuralları olmayacağını savunmaktadır.⁷⁷ Batı medeniyetinin doğal üstünlüğü anlayışına itiraz eden tanımlayıcı kültürel görecelik, insanlar arasındaki sonsuz çeşitliliğe vurgu yapmış ve gelişme skalasının en alt basamağında yer alan insan topluluklarının bile, kültürel gelişimlerinin en azından belli yönlerinde ilerleme kaydettiklerini ve geliştiklerini ileri sürmüştür.⁷⁸ Normatif kültürel göreceliğe göre, “iyi- kötü”, “normal-anormal” yargısında bulunabilmemizi sağlayacak evrensel olarak kabul edilebilir, kültürler arası standartlar bulunmamaktadır.⁷⁹ Normatif görecelik taraftarlarına göre kültürler, oldukça çeşitlilik göstermekle birlikte, kültürlenme yolu ile toplum üyelerine, iradeleri dışında ahlaki ve etik kurallar öğretmektedir.⁸⁰ Buna ek olarak, toplumda az sayıda kişi, bu ahlaki ve etik normlara kendi özgür tercihleri ile tabi olma iradesi göstermektedir. Sonuç olarak, normatif görecelik taraftarlarına göre, diğer kültürlerin yargılanabilmesini sağlayacak kültür dışı hiçbir standart olamaz. Bu nedenle başkaları tarafından gerçekleştirilen bütün uygulamalara hoşgörü gösterilmelidir.⁸¹ Normatif kültürel göreceliğin hoşgörüyü vurgusu, ağır ve haklı eleştirilere neden olmuştur.⁸² Çünkü normatif kültürel görecelik taraftarlarının ileri sürdüğü gibi farklı kültürlerin uygulamalarına mutlak bir hoşgörü gösterilmesi, kültürlerin bütün açığa vurum şekillerinin doğruluğunun kesin olarak kabul edilmesi anlamına gelecektir.⁸³ Bu durumda yamyamlık, kölelik, ırkçılık, çok eşlilik, çocuk yaşta evlilik, kadın sün-

⁷⁶ Tesón, Fernando R. ; “International Human Rights and Cultural Relativism”: Virginia Journal of International Law, Vol.25 (1985), No.4, ss. 869-898, s. 886; Adhikari/Krippner/Pitchford/Davies, s.69; Onwuatuegwu, s.5; Galanos, s.31.

⁷⁷ Li, Xiaorong; “A Cultural Critique of Cultural Relativism”: American Journal of Economics and Sociology, Vol. 66 (Jan.,2007), No. 1, ss. 151-171, s. 160 ve 161; Tesón, s. 886; Zechenter, s.323; Galanos, s.31.

⁷⁸ Zechenter, s.324.

⁷⁹ Li, s. 161 ve 162; Tesón, s. 888; Galanos, s.31.

⁸⁰ Zechenter, s.324.

⁸¹ Tesón, s. 888.

⁸² Normatif kültürel göreceliğe yönelik eleştiriler hakkında bkz. Tesón, s. 888-894.

⁸³ Li, s. 162, 163.

neti, kast sistemi gibi modern hukuk düzenleri tarafından kabul edilemez olan hatta bazıları ceza kanunlarında suç olarak düzenlemiş fiillerin kabul edilmesi gerekeceği gibi, bu uygulamaların ahlaken eleştirilmesi de engellenmiş olacaktır.⁸⁴ Epistemolojik kültürel görecelik de insan davranışları ile ilgili genelleştirmelerin doğru olmadığını, insan doğasını açıklamaya yönelik her türlü genel teörinin yanlış olduğunu savunmaktadır.⁸⁵ Epistemolojik kültürel görecelik 1970'li yıllarda ve kültürel göreceliğin en radikal şekli olarak ortaya çıkmıştır. Kültürel göreceliğin bu türüne göre, kültürlerin açığa vurumlarının kabul edilebilir olup olmadığı yönünde bir yargıda bulunulmasını sağlayabilecek kültürler arası standartlar yoktur. Bu nedenle kültürlerin karşılıklı olarak birbirlerini kavramaları mümkün değildir.⁸⁶ Epistemolojik kültürel görecelik taraftarlarına göre, bütün bilgi ve ahlak münhasıran kültüre bağlıdır.⁸⁷ Akılcı düşünce ve bilimsel yöntem, Batılı etno-bilimselliğin kültürden kaynaklanmış şeklinden başka bir şey değildir.⁸⁸

Kanaatimizce Donnelly'nin kültürel göreceliği müstakil bir teori olarak ele almayan fakat bu teörinin evrensellik ilkesine karşı takındığı tavrı göz önünde bulundurarak yaptığı tasnif, konuyu daha anlaşılır hale getirmektedir. Donnelly, kültürel göreceliği, insan haklarının evrenselliğine karşı takındıkları tavrın mutlaklığına göre *katı kültürel görecelik* ve ılımlı kültürel görecelik olmak üzere iki gruba ayırmaktadır.⁸⁹ Katı kültürel görecelik anlayışına göre, insan haklarının evrenselliğini savunanlar, eşit değerde geçerli olan diğer kültürel gelenekleri dışlayan baskın değerler dizisi dayatmaktadır.⁹⁰ Bu gruptakilere göre, hiçbir inanç, yargı, öğreti veya varsayım, nesnel olarak diğerlerine göre daha fazla geçerlilik talep etmemektedir. Katı kültürel görecelik taraftarları, nesnel herhangi

⁸⁴ Zechenter, s.324; Li, s.162.

⁸⁵ Tesón, s. 886, 887.

⁸⁶ Zechenter, s.325.

⁸⁷ Galanos, s.31.

⁸⁸ Zechenter, s.325.

⁸⁹ Donnelly, Jack; "Cultural Relativism and Universal Human Rights": Human Rights Quarterly, Vol. 6 (1984), No. 4, ss. 400-419, s. 401; Aynı yönde bkz. Sinnott, s.136.

⁹⁰ Sloane, s.540.

bir doğrunun var olmadığına inanmakta ve buna bağlı olarak da her kültürel bakış açısının geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar.⁹¹ Katı kültürel görecelik anlayışına göre, kültür, ahlakın ve hukukun geçerliliğinin temel kaynağıdır. Diğer bir ifadeyle katı kültürel göreceliğe göre insan hakları ve diğer toplumsal değerler ve normlar, kültür tarafından belirlenir.⁹² Katı kültürel görecelik, temel olarak, kültürel ve siyasal geleneklerin kabul edilebilir ya da kabul edilemez olarak değerlendirilmesinde hangi ölçütlerin kullanılacağını ve bu ölçütlerin kim tarafından belirleneceğini sorgulamaktadır. Bu nedenle katı kültürel görecelik görüşüne göre, uluslararası insan hakları hukuku alanına çoğulcu bir bakış açısı ile yaklaşılmalı, dahası kültürel egemenlik ve çoğulculuk bu alanda gözlemlenen Batı hegemonyasından üstün tutulmalıdır.⁹³ Evrenselciler ise bu yaklaşıma şiddetle karşı çıkmaktadır. Evrenselcilere göre, kendisini “iyi değerlere” adanmış kültürlerin, kendisini “kötü değerlere” adanmış kültürlerden daha iyi olduğu kabul edilmelidir. Aksi takdirde, demokrasiyi Nazizm’e ya da İslamcı bir teokrasiye tercih edilmesini mümkün kılacak bir zemin bulunamayacaktır.

“Eğer kültürel görecelik taraftarları gerçekten bütün kültürlerin eşit değerde hoş görülmesi gerektiğine inanıyorlarsa, bu durumda Batı-dışı toplumları kendilerini yönetmeye layık olmayan vahşiler olarak gören militan sömürgecileri de hoş görmek zorundadırlar.”⁹⁴

Bu nedenle, çoğu hukuk felsefecisi, katı kültürel göreceliğin mantıksal bir sonucu olan bu tip bir nihilizmin uluslararası kamu hukukunun gelişmesi için tercih edilen bir temel olmadığı konusunda hemfikirler.⁹⁵ Katı kültürel göreceliğin keskin tutumu, daha uzlaşmacı ve ılımlı bir kültürel göreceliğin mümkün olabileceğini savunan bazı düşünürleri insan haklarının evrenselliği tartışmasının bir parçası haline getirmiştir.⁹⁶ İlim-

⁹¹ Sinnott, s.137.

⁹² Donnelly, Cultural Relativism, s.401

⁹³ Sinnott, s.137.

⁹⁴ Bilder, s.215.

⁹⁵ Sinnott, s.137.

⁹⁶ Sinnott, s.137.

lı kültürel görecelik anlayışına göre kültür, hakların ve toplumsal normların geçerliliğinin önemli kaynaklarından birisi olabilir, fakat yegânesi değildir.⁹⁷ Diğer bir ifadeyle ılımlı kültürel görecelik, bünyesinde, evrenselliğe dair zayıf da olsa bir ön kabul barındırmaktadır.⁹⁸ Bu bakış açısına göre, bütün kültürlerde insan onuruna dayanan ve ondan kaynaklanan normlar vardır.⁹⁹ Yeniden yorumlanmaları, şekillendirilmeleri ve yönlendirilmeleri halinde bu normlar, kendine özgü ve kültürler arası bazı evrensel değerlerin ortaya çıkabileceği bir ham madde haline gelebilir.¹⁰⁰ İlimli kültürel görecelik, insan haklarının tüm insanlığın inkâr edilemez ve evrensel bir niteliği olduğunu kabul etmektedir.¹⁰¹ Bütün kültürlerde var olan bu haklar dizisinde kültürler arası evrensel haklar ve genel ilkeler de bulunmaktadır. Bu nedenle ılımlı kültürel görecelik taraftarlarına göre çözümlenmesi gereken asıl sorun, kültürler arası bu hakların ve genel ilkelerin nasıl keşfedilip ortaya çıkartılacağı sorunudur.¹⁰² Sinnott'a göre, bu sorunun çözümü ılımlı kültürel görecelik taraftarlarının ileri sürdüğü kadar basit değildir. Kültürler arası insan haklarını ve genel ilkeleri tespit etmek zaten oldukça zordur. Fakat bir kere bu sorunun çözüldüğü varsayılsa bile, bu çözüm, beraberinde, tespit edilen bu kültürler arası insan haklarının ve ilkelerinin uygulanmasında kullanılacak standartların belirlenmesi sorunu gibi daha büyük bir sorunu getirecektir.¹⁰³

IV- KÜLTÜREL GÖRECELİK TEORİSİNİN İHEB'NE İZDÜŞÜMLERİ

A- Genel Olarak

Evrensellik ilkesine karşı ileri sürülen kültürel görecelik itirazları, BM'nin kurulması ve insan haklarının bu örgüt çatısı altında uluslara-

⁹⁷ Donnelly, Cultural Relativism, s.401.

⁹⁸ Donnelly, Cultural Relativism, s.401.

⁹⁹ Blumenson s.8; Sloane, s. 578; Sinnott, s.138

¹⁰⁰ Sloane, s. 578.

¹⁰¹ Sinnott, s.138

¹⁰² Sinnott, s.138

¹⁰³ Sinnott, s.138.

rası bir boyut kazanması ile eş zamanlı ortaya çıkmıştır. BM Şartı'nın 1(3) maddesinde BM amaçları arasında, “*ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak*” olduğu belirtilmiştir. BM Şartı'nın 55. maddesine göre, BM, “*ırk, din, dil, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bütün insanlar için, insan haklarına ve temel hak ve özgürlüklere saygıyı kolaylaştırmakla*”, 56. maddesine göre, üye devletler de söz konusu amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, BM ile işbirliği halinde hareket etmekle yükümlüdür. Bütün bu düzenlemeler birlikte okunduğunda, daha kuruluş aşamasında BM'nin amaçlarından birisinin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından evrensel bir standart geliştirmek olduğu ve bu amacın gerçekleştirilmesinde BM'nin üstleneceği işlevin büyük bir öneme sahip olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Nitekim BM Şartı'nda belirtilen bu amaç ve işlev, insan hakları belgelerinin köşe taşı niteliğindeki İHEB'nin kabulü ile teyit edilmiştir. Doktrinde bazı yazarlar İHEB'nin, BM Şartı'nda insan haklarına yapılan atıfların genişletilmiş ve detaylandırılmış hali olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁵ İHEB, BM tarafından kabul edilen belgeler arasında insan haklarının evrenselliği ilkesine yer veren ilk belge olma özelliğini taşımaktadır.¹⁰⁶ Beyannamede yer alan insan haklarının evrensel niteliği hem Beyanname için belirlenen başlıkla, hem de Beyanname metnine hâkim olan dil ile vurgulanmıştır.¹⁰⁷ Beyanname'nin başlangıç kısmında, bütün insanların “*onura ve eşit ve başkalarına devredilemez haklara*” sahip olduğu, üye devletlerin BM ile işbirliği içinde “*insan haklarına ve temel özgürlüklere bütün dünyaca saygı gösterilmesinin sağlanması*” için çaba sarf edeceği, bu nedenle Genel Kurulun “*bu hak ve özgürlüklerin evrensel ve etkin biçimde benimsenmesi ve*

¹⁰⁴ Çalık, Tacettin; “Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2 (2015), Özel Sayı, ss.1091-1134, s. 1095.

¹⁰⁵ Morsink, Johannes; The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, s.4'den aktaran: Birinci, Görkem; “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e”: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 7 (2017), S 2, ss.50-81, s. 76.

¹⁰⁶ Demir, Esra; “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.14 (2008), S.3, ss. 209-242, s.211.

¹⁰⁷ Langlois, s.202.

uygulaması için .. bütün halklar ve devletler için ortak standart olarak” bu Beyannameyi kabul ve ilan ettiği belirtilmiştir. Beyannamenin 2. Maddesinde “ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da her hangi bir başka inanç, ulusal ya da toplumsal köken, servet, doğuş ya da herhangi bir başka ayırım gözetilmeksizin” herkesin Beyannamedeki hak ve özgürlüklerden yararlanabileceği ifade edilerek evrensellik ilkesine oldukça güçlü bir vurgu yapılmıştır.

B- İHEB’ nin Düşünsel Arka Planı

İHEB’ nin insan haklarının evrenselliğine atfettiği önem, Beyannamenin ilanından önce çeşitli kişi, kurum ve sivil toplum örgütlerince hazırlanan ve Beyannamenin içeriği ve hukuki niteliği konusunda etkili olduğu bilinen taslak çalışmalarında ve önerilerde de kendisini göstermektedir. Amerikan Hukuk Kurumu (American Law Institute), Milletler Cemiyeti Dernekleri (League of Nations Associations), Atlantik Şartı Topluluğu (Atlantik Charter Society), Federal Birlik Hareketi (The Movement for Federal Union), Uluslararası İnsan Hakları Birliği (the International League for the Rights of Man), Dünya Yurttaşları Derneği (World Citizens Association), Barış Örgütü Çalışmaları Komisyonu (the Commission to Study the Organization of Peace) gibi sivil toplum örgütleri, hem insan haklarının uluslararası bir boyut kazanması gerektiği fikrinin olgunlaşmasında, hem de bu fikrin İHEB gibi uluslararası bir belgede somutlaşması sürecinde önemli bir rol oynamışlardır.¹⁰⁸

İnsan haklarının evrensel doğası ilk defa ABD Başkanı Franklin Roosevelt’in, 6 Ocak 1941 tarihinde Kongre’ye sunduğu mesajda somut ve resmi ifadesini bulmuştur. Roosevelt bu mesajında, dört temel özgürlük- ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğü- üzerine kurulmuş ve bu özgürlüklerin bütün dünyada geçerli olacağı bir düzenden bahsetmiştir.¹⁰⁹ Roosevelt, bütün dünyada yankı uyandıran bu mesajından sonra

¹⁰⁸ Birinci, s. 69.

¹⁰⁹ Franklin Delano Roosevelt; “The State of the Union Address to Congress Delivered January 6, 1941”: <https://www.gilderlehrman.org/sites/default/files/inline-pdfs/Four%20Freedoms%20Speech%201941.pdf> (Erişim tarihi: 26.12.2021).

ABD Dışişleri Bakanlığı'na savaş sonrası dönem için bir uluslararası insan hakları bildirgesi olanağının araştırılması talimatını vermiştir.¹¹⁰ Bu talimat doğrultusunda kurulan “*Hukuki Sorunlara İlişkin Özel Alt Komitesi*”nin, kabul edilecek uluslararası bir insan hakları bildirgesinin taşınması gereken özelliklere ilişkin önerisi, sonraki yıllarda evrensellik ve kültürel görecelik tartışmaları bakımından dikkat çekici niteliktedir. Alt Komitenin önerisine göre;

*“İnsan hakları her devletin üst hukukunun bir parçası olarak tesis edilmeli ve güvence altına alınmalı, her devletin idari ve hukuki otoriteleri tarafından aksine bir hüküm bulunsa bile milliyet, ırk, dil, siyasi görüş ya da dini inanç ayrımı olmaksızın riayet edilmeli ve yaşama geçirilmelidir.”*¹¹¹

İHEB'nin içeriğinde ve kabulünde etkili olan çalışmalardan bir diğeri İngiliz yazar Herbert G. Wells tarafından gerçekleştirilmiştir. Wells, hazırladığı insan haklar bildirgesini Nazilere karşı verilen savaşın bir meşruiyet nedeni olarak ileri sürmüştü ve bu insan hakları bildirgesi 1939 ile 1944 yılları arasında otuzdan fazla dile çevrilerek yayınlanmıştır.¹¹² Wells'in insan hakları bildirgesine, daha sonraki tarihlerde aralarında İHEB'nin taslak metninin hazırlanmasına da katkı sağlamış olan, ABD Başkanı Roosevelt, Güney Afrika Başbakanı Jan Christiaan Smuts, Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Jan Masaryk ve Cumhurbaşkanı Edward Benes, Hindistan'dan Mohandas Gandhi ve Jawaharlal Nehru, sonradan İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olan Chaim Weizman gibi tanınmış isimler destek vermiştir.¹¹³ Wells'in tartışmaya açtığı ve on bir maddeden oluşan insan hakları bildirgesinde, yaşam hakkı, küçüklerin korunması, topluma karşı sorumluluk, bilgilenme hakkı, ibadet ve düşünce özgürlüğü, çalışma hakkı, özel mülkiyet hakkı, seyahat özgürlüğü, kişi özgürlüğü, şiddetten korunma hakkı ve yönetime katılma hakkı gibi

¹¹⁰ Birinci, s. 64.

¹¹¹ Aktaran: Birinci, s. 64.

¹¹² Smith, David C. / Stone, William F.; “Peace and Human Rights: H.G. Wells and The Universal Declaration”: Peace Research, Vol. 21, No. 1 (January 1989), ss. 21-26, 75-78, s. 24.

¹¹³ Birinci, s. 62; Jan Christian Smuts, insan haklarının evrensel niteliğine vurgu yapan BM Şartı'nın 55. Ve 56. Maddelerinin yazarıdır. Birinci, dn. 10, s. 62.

batının siyasal ve hukuksal düşüncesine aydınlanma felsefesi ile girmiş olan klasik liberal ilkelere yer verilmiştir.¹¹⁴ Wells'e göre bu bildirge, *"on bir maddeyi her yerde anlaşılabilir bir dille ortaya koyma, ... hakların Batılılaştırılmasına engel olma ve evrenselleştirme girişimidir."*¹¹⁵

İHEB'nin metninin şekillenmesinde etkili olan bir diğer taslak da 1944 yılında Amerikan Hukuk Kurumu tarafından yayınlanmıştır.¹¹⁶ Amerikan Hukuk Kurumu, 1941 yılında uluslararası toplumun insan hakları hukuku ile ilgili durumunu araştırmak için bir komite oluşturmuştur. "Temel İnsan Hakları Bildirgesi (Statement of Essential Human Rights)" ¹¹⁷ başlığını taşıyan taslak metnin önsözünde, savaşın ve sanayileşmenin yarattığı *"... sınırsız yıkıcı güç çağında yaşamına devam etmek isteyen"* bir örgütün *"bireyi en yüksek değer olarak kabul etmesi gerektiği"* ifade edilmektedir.¹¹⁸ Önsözde, bu temel değerle nitelik kazanacak olan uluslararası bir örgütün atması gereken ilk adım, *"vazgeçilmez insan haklarının her ulusta bulunan iyi niyetli kişiler tarafından kabul edilebilecek şekilde"* tanımlanmış bir insan hakları bildirgesi hazırlamak olmalıdır.¹¹⁹ Amerikan Hukuk Kurumunun taslak metninin İHEB'nin şekillenmesinde oynadığı etki, bu metnin on üç farklı kültüre mensup temsilcilerden ve yirmi dört önde gelen hukukçudan oluşmuş bir Komite tarafından

¹¹⁴ Smith/Stone, s. 75-77; Birinci, s. 62.

¹¹⁵ Wells, H.G.; The Rights of Man: an Essay in Collective Definition, Poynings Press, Brighton, 1943, s. 14'den aktaran. Smith/Stone, s.75.

¹¹⁶ Statement of Essential Human Rights Records, American Law Institute Archives, ALL04.006, Biddle Law Library, University of Pennsylvania Law School, Philadelphia, PA, s.4, http://dla.library.upenn.edu/dla/pacscl/ead.pdf?id=PACSCL_UPENN_BIDDLE_USPULPULALI04006 (Erişim tarihi 28.12.2021).

¹¹⁷ Statement of Essential Human Rights, Drafted by a Committee Representing Principal Cultures of the World, Appointed by the American Law Institute. https://www.ali.org/media/filer_public/fc/ea/fcea8b14-8d49-4263-8cd9-e0133751ff64/statement-of-essential-human-rights.pdf (Erişim tarihi: 28.12.2021)

¹¹⁸ Statement of Essential Human Rights, Drafted by a Committee Representing Principal Cultures of the World, Appointed by the American Law Institute. https://www.ali.org/media/filer_public/fc/ea/fcea8b14-8d49-4263-8cd9-e0133751ff64/statement-of-essential-human-rights.pdf (Erişim tarihi: 28.12.2021)

¹¹⁹ Statement of Essential Human Rights Records, American Law Institute Archives, ALL04.006, Biddle Law Library, University of Pennsylvania Law School, Philadelphia, PA, s.4, http://dla.library.upenn.edu/dla/pacscl/ead.pdf?id=PACSCL_UPENN_BIDDLE_USPULPULALI04006 (Erişim tarihi 28.12.2021)

hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁰ Komitenin amacı, farklı kültürlerin bünyelerinde insan haklarına yer verip vermediğini, insan haklarının farklı kültürlerde nasıl ifade edilip nasıl anlaşıldığını ortaya koymak olmuştur.¹²¹ Ancak, kısa bir süre sonra Komite üyeleri, tıpkı İHEB'nin taslak çalışmalarında olduğu gibi, iki karşıt gruba ayrılmıştır. Bir grup, din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi klasik liberal hakları öne çıkarıp savunurken, diğer grup, çalışma, beslenme, barınma ve sosyal güvenlik gibi sosyal hakları öne çıkarmıştır.¹²² Bu ayrışmanın sonunda, ortaya, her iki yaklaşıma da yer veren on sekiz maddelik bir metin çıkmıştır.¹²³

C- Kültürel Görecelik Teorisinin İlk Görünüm Şekli: Amerikan Antropoloji Derneğinin İnsan Hakları Beyannamesi (1947 Beyanı)

Genel olarak, çeşitli sivil toplum örgütleri ve kişiler tarafından hazırlanan taslak metinlerde yer verilen hak ve özgürlüklerin, ırk, din, etnik köken, cinsiyet ve benzeri özelliklere dayalı ayırım gözetilmeksizin, “*her ulus*” ve “*herkes*” için güvence altına alınması gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir. Bu bağlamda bu dönemde uluslararası alanda kabul ve ilan edilecek bir insan hakları belgesinin evrensel nitelikte olması gerektiği konusunda bir çoğunluk görüşünün bulunduğu gözlemlenmektedir. Ancak, UNESCO'nun 1947 yılında İHEB'nin hazırlanmasında yardımcı olmak üzere üye ülkelerdeki bazı düşünürlere ve sivil toplum

¹²⁰ Birinci, s. 70.

¹²¹ Birinci, s. 70.

¹²² Statement of Essential Human Rights Records, American Law Institute Archives, ALL04.006, Biddle Law Library, University of Pennsylvania Law School, Philadelphia, PA, s.4, http://dla.library.upenn.edu/dla/pacscl/ead.pdf?id=PACSCL_UPENN_BIDDLE_USPULPULALI04006 (Erişim tarihi 28.12.2021); Birinci, s. 70.

¹²³ Söz konusu on sekiz maddede, din özgürlüğü (md.1), düşünce özgürlüğü (md.2), ifade özgürlüğü (md.3), toplanma özgürlüğü (md.4), örgütlenme özgürlüğü (md.5), yasa dışı müdahale yasağı (md.6), adil yargılanma hakkı (md.7), keyfî tutuklama yasağı (md.8), ceza yasalarının geriye yürümezliği ilkesi (md.9), özel mülkiyet hakkı (md.10), eğitim hakkı (md.11), çalışma hakkı (md.12), uygun çalışma koşullarına sahip olma hakkı (md.13), besin ve barınma hakkı (md.14), sosyal güvenlik hakkı (md.15), devlet yönetimine katılma hakkı (md.16), ayrımcılık yasağı (md.17) gibi haklar düzenlenmiştir. Bildirgenin 18. maddesinde de bu haklardan yararlanmanın sınırı olarak başkalarının hak ve özgürlükleri ile demokratik devletin gerekleri belirtilmiştir (md.18).

Bkz. https://www.ali.org/media/filer_public/fc/ea/fcea8b14-8d49-4263-8cd9-e0133751ff64/statement-of-essential-human-rights.pdf (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

örgütlerine yaptığı çağrıya verilen yanıtlardan birisi, insan haklarının evrenselliği ilkesine karşı kültürel görecelik tezine dayalı itirazın somut olarak ortaya çıktığı ilk belge olmuştur.¹²⁴ Haziran 1947’de, Amerikan Antropoloji Derneği’ne (AAD) evrensel bir insan hakları bildirgesi hazırlandığı bilgisi ulaştığında, AAD’nin yönetim kurulu, BM İnsan Hakları Komisyonu’na, hazırlanan belgenin bir “Batı Avrupa ve Amerika’daki ülkelerde geçerli olan değerleri içeren bir beyanname” olamayacağı uyarısında bulunan bir mektup göndermiştir.¹²⁵ Melville Herskovits tarafından kaleme alınan ve “İnsan Hakları Beyanı (1947 Beyanı)”¹²⁶ başlığını taşıyan bu belgenin ilk cümlesinde, BM İnsan Hakları Komisyonu’nun, hazırlayacağı insan hakları beyannamesinde bazı zorluklarla karşılaşacağı belirtilmiştir. 1947 Beyanına göre,

*“Bunlardan (zorluktan) ilki, Beyannamenin genel olarak anlaşıldığı şekli ile bireye, bu sıfatla kişiliğine ve toplumun bir üyesi olarak (kişiliğini) tam anlamıyla geliştirme hakkına gösterilecek saygı ile ilgilidir. Bununla birlikte, küresel bir düzen içinde, farklı insan topluluklarının kültürlerine saygı gösterilmesi, aynı şekilde önemlidir.”*¹²⁷

Bu nedenle, hazırlanacak olan insan hakları beyannamesinin, insana insan olması nedeniyle gösterilmesi gereken saygıyı ifade etmenin ötesine geçmesi ve “bireyi, parçası olduğu, onaylanmış yaşam biçimlerinin davranışlarını şekillendirdiği ve bu nedenle kaderinin ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu sosyal grubun bir üyesi olarak” göz önünde bulundurması gerekmektedir.¹²⁸

1947 Beyanına göre, modern dünyada birbiri ile yakın ilişki içinde olan çok sayıda toplum vardır ve bu toplumların her birinde farklı

¹²⁴ Demir, s. 232.

¹²⁵ Le, Nhina; “Are Human Rights Universal or Culturally Relative?": Peace Review, Vol.28 (2016), No. 2, ss.203-211, s.203.

¹²⁶ Statement on Human Rights, Author(s): The Executive Board, American Anthropological Association, American Anthropologist, New Series, Vol. 49, No. 4, Part 1 (Oct. - Dec., 1947), ss. 539-543.

¹²⁷ Statement on Human Rights, s.539.

¹²⁸ Statement on Human Rights, s. 539.

yaşam biçimleri bulunmaktadır. Bu nedenle İHEB’ni hazırlayacak olan Komisyonun cevaplama gereken önemli bir soru bulunmaktadır: “*Tasarlanan Beyanname nasıl olur da sadece batı Avrupa ve Amerika’da yaygın olan değerler yönünden anlaşılabilir bir haklar bildirgesi olmaz da, bütün insanlara uygulanabilir nitelikte olabilir?*”¹²⁹

1947 Beyanına göre, hazırlanacak olan insan hakları beyannamesinin, insan ve onun yaşam biçimleri hakkında ulaşılan nihai bilgi düzeyinin gereklerine uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle, bu tip bir beyannamenin hazırlanmasında insan kültürü hakkındaki çalışmalarda ortaya konan bilimsel verilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.¹³⁰ 1947 Beyanında, insanların doğduğu andan itibaren düşüncelerinin, isteklerinin ve beklentilerinin, davranışlarına yön veren ve yaşamı onlar için anlamlı kılan ahlaki değerlerinin, üyesi olduğu toplum tarafından şekillendirildiği ileri sürülmüştür.¹³¹ Dolayısıyla bireyin kişisel gelişimini korumayı hedefleyen bir insan hakları beyannamesinin, aynı bireyin içinde yaşadığı kültürü de göz önünde bulundurmaksızın ve bu kültüre de güvence sağlamaksızın hedefine ulaşması mümkün değildir.¹³² 1947 Beyanına göre, Batı’nın farklı kültürlerle karşı takındığı tavır oldukça hatalıdır. Batı dışı toplumların kültürüne karşı takınılması gereken tavırda esas ölçü “hoşgörü” olmalıdır.¹³³ Bildirinin büyük bir kısmına yansıyan bu hoşgörü vurgusu nedeniyle 1947 Beyanı, “hoşgörü çağrısı” olarak da nitelendirilmektedir.¹³⁴ 1947 Beyanına göre, Batılılar, aşağı kültürler olarak nitelediği Batı dışı kültürleri medenileştirme sorumluluğuna sahip olduklarına inanmaktadır. Beyanda “beyaz adamın yükü” olarak kavramsallaştırılan bu sorumluluk, Batılılar tarafından farklı kültürlerin imha edilmesine, ekonomik istismara, içişlerine müdahaleye, dinlerin batıl, yanlış ya da ahlak dışı ilan edilerek yasaklanmasına gerek-

¹²⁹ Statement on Human Rights, s. 539.

¹³⁰ Statement on Human Rights, s. 539.

¹³¹ Statement on Human Rights, s. 539, 540

¹³² Statement on Human Rights, s. 540.

¹³³ Engle, Karen; “From Skepticism to Embrace: Human Rights and the American Anthropological Association from 1947–1999”: Human Rights Quarterly, Vol. 23, No. 3, August 2001, ss. 536-559, s.539.

¹³⁴ Engle, s.539.

çe olarak kullanılmıştır.¹³⁵ Bu nedenle 1947 Beyanı, Batı'nın hoşgörü konusunda uyarılmaya ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır:

“Esas itibariyle insanlar, özellikle hayatın idamesi konusunda bir çatışmanın olmadığı durumlarda, kendilerinininkinden farklı davranışları olan gruplara hoşgörü göstererek, yaşamak ve yaşatmak isterler. Bununla birlikte, Batı Avrupa ve Amerika'nın tarihinde ekonomik yayılma, silahlanma üzerindeki denetim ve Protestan bir gelenek, kültürel farklılıkların tanınmasını bir müdahale çağrısına (summons to action) çevirdi... Böylece özgürlük tanımları, insan haklarının niteliğine ilişkin kavramlar ve benzerleri dar bir şekilde belirlendi. Avrupalı olmayanların üzerinde tahakküm kurulan yerlerde, alternatifler kınandı ve bastırıldı.”¹³⁶

Bu nedenle 1947 Beyanı, bir insan hakları beyannamesinin kaleme alınması sürecinde insan psikolojisi ve kültürü üzerine yapılan bilimsel çalışmalardan elde edilen şu üç verinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir:

1- Birey kişiliğini kendi kültürü aracılığı ile gerçekleştirir, bu nedenle bireysel farklılıklara saygı kültürel farklılıklara da saygıyı gerektirir.¹³⁷

Sömürgeciliğin yaygın olduğu ve büyük ölçüde sömürgeleştirilmiş halkların biyolojik olarak aşağı derecede olduğuna dair bir anlayışın olağan karşılandığı bir dönemde kaleme alınmış olan 1947 Beyanı, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı tavrını da bu tespiti ile çok açık bir şekilde ortaya koymuştur.¹³⁸ 1947 Beyanına göre, kişinin mensubu olduğu topluluğun özgür olmaması halinde kişisel özgürlük de var olamaz. İktidarı zorla elinde bulunduran muktedirler tarafından kendisine, içinde yaşadığı toplumun yaşam biçiminin aşağı seviyede olduğu söylenen bir kişi için, kişiliğin tam gelişimi söz konusu olamaz.¹³⁹ İnsan biyolojik olarak tek-

¹³⁵ Statement on Human Rights, s. 540; Demir, s. 234.

¹³⁶ Statement on Human Rights, s. 540.

¹³⁷ Statement on Human Rights, s. 541.

¹³⁸ Engle, s.539.

¹³⁹ Statement on Human Rights, s. 541.

tir. Homo sapiens, yetenekleri, becerileri ve ilgi alanları ne kadar farklı olursa olsun tek türdür. Her normal kişiye imkân tanınması halinde, bu kişinin başka bir kültürü öğrenebileceği bilinmektedir.¹⁴⁰

*2- Kültürler arasındaki farklılıklara saygı, kültürleri nitelik bakımından değerlendirebilecek herhangi bir tekniğin henüz icat edilmemiş olduğu bilimsel gerçeği ile teyit edilmiştir.*¹⁴¹

1947 Beyanına göre bu ilke bizleri bir sonraki ilkeye götürür. Yani her halkın yaşamına yön veren amaçlar, o halk için taşıdıkları önem nedeniyle tartışmasıdır.¹⁴²

*3- Standartlar ve değerler içinden doğdukları kültüre özgüdür ve bu nedenle bir kültürün ahlaki kurallarından ve inançlarından kaynaklanan önermeler formüleştirmeye yönelik her türlü çaba, bir bütün olarak insanlık için (kabul edilecek) bir İnsan Hakları Beyannamesi'nin uygulanabilirliğini o ölçüde zayıflatacaktır.*¹⁴³

Doğru ve yanlış, iyi ve kötü düşüncesi her toplumda vardır ve bunlar farklı halklar arasında farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bir toplumda insan hakkı olarak kabul edilen şey, başka bir toplumda ya da aynı toplumun farklı bir tarihsel döneminde yaşayan üyelerince topluma zararlı bir olgu olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁴ 1947 Beyanına göre, hazırlanmakta olan beyanname evrensel olarak geçerli olduğu iddiasını taşıması nedeniyle karşı karşıya kalınan sorun oldukça karmaşıktır. Bu beyanname oldukça farklı yaşam biçimlerinin geçerliliğini kabul etmek ve onları kapsamak zorundadır.¹⁴⁵ 1947 Beyanına göre, “20. yy.da insan hakları tek kültürün standartları ile sınırlanamaz ve tek ulusun isteklerinin bir

¹⁴⁰ Statement on Human Rights, s. 541,542.

¹⁴¹ Statement on Human Rights, s. 542.

¹⁴² Statement on Human Rights, s. 542.

¹⁴³ Statement on Human Rights, s. 542.

¹⁴⁴ Statement on Human Rights, s. 542.

¹⁴⁵ Statement on Human Rights, s. 542.

dayatması olamaz."¹⁴⁶ Bünyesinde bu tip olumsuzlukları barındıran bir insan hakları beyannamesi, insanların kişiliklerinin gerçekleştirilmesini sağlamayacak, aksine bir hayal kırıklığı yaratacaktır.¹⁴⁷

1947 Beyanının en tartışılan yönü, doktrinde “*Nazi paragrafı*” olarak adlandırılan kısmıdır. Beyanın genelinde kültür, kendi içinde farklılık taşımayan ve çatışma yaşamayan yekpare bir olgu olarak değerlendirilmiştir. “*Nazi paragrafı*”, 1947 Beyanının bu yeknesak kültür anlayışının istisnasını oluşturmakta ve kültürlerin, kendi içinde de çatışma ve çelişkiler barındırabileceğine işaret etmektedir.

*“Vatandaşların yönetime katılma hakkını yok sayan ya da daha güçsüz halkları zapt etmeye çabalayan siyasi sistemlerin bulunduğu yerlerde dahi, bu tip devletlerin halklarını hükümetlerinin hareketlerinin sonuçlarını kavramalarını sağlamak ve böylece ayrımcılığa ve işgale zorla engel olmaya ikna etmek için temel kültürel değerlere başvurulabilir, Çünkü bir halkın siyasi sistemi, bütün kültürlerinin sadece küçük bir parçasıdır.”*¹⁴⁸

1947 Beyanının yayınladığı tarihlerde bu paragraf, konu ile ilgilenen çevrelerde önemli tartışma ve eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁴⁹ Bunun nedeni insan hakları teorisindeki evrensellik düşüncesi ile buna karşı ileri sürülen kültürel göreceliğe dayalı itiraz arasında günümüzde de devam eden mücadelenin yoğun olarak bu paragraf üzerinde gerçekleşmiş olan tartışmalardan kaynaklanıyor olmasıdır.¹⁵⁰ Doktrinde, paragrafta geçen, “*vatandaşların yönetime katılma hakkını yok sayan ya da daha güçsüz halkları zapt etmeye çabalayan siyasi sistemler*” ifadesinden hareketle bu paragrafta, Yahudileri, çingeneleri, eşcinselleri katleden Nazi Almanya’sının ima edildiği ileri sürülmektedir.¹⁵¹ 1947 Beyanına göre, Alman halkının “*temel kültürel değerlerine*” başvuru-

¹⁴⁶ Statement on Human Rights, s. 543.

¹⁴⁷ Statement on Human Rights, s. 543.

¹⁴⁸ Statement on Human Rights, s. 543.

¹⁴⁹ Engle, s. 542.

¹⁵⁰ Engle, s. 542.

¹⁵¹ Demir, s.236.

rulması, bu katliamın önlenmesine ve sosyal düzenin yeniden sağlanmasına yetecektir.¹⁵² 1947 Beyanının, anti demokratik rejimlere karşı “kültüre” yaptığı vurgu ve duyduğu güven, kültürün her zaman doğru olanı göstereceği yönündeki varsayıma dayandırılmış olması nedeniyle doktrinde eleştirilmiştir. Bu nokta 1947 Beyanının da yumuşak karnını oluşturmaktadır. Çünkü 1947 Beyanını kaleme alan Herskovits, kültürel değerlerin toplumlara yanlış yönlerde de sevk edebileceği ihtimalini göz önünde bulundurmamıştır.¹⁵³ İlk bakışta, göreceliğin “mutlak hoşgörü” inancıyla tutarlıymış gibi görünen bu ihmal, kültürel temel değerlerin öngörülen amacı gerçekleştirmemesi halinde ne olacağı sorusunu cevapsız bırakmaktadır.

1948 yılında *American Anthropologist* dergisinde, J. Steward ve H.G. Barnett tarafından kaleme alınmış ve 1947 Beyanını bilimsel özendenden yoksun olduğu gerekçesi ile eleştiren iki “Kısa Tebliğ (*Brief Communications*)” yayınlanmıştır.¹⁵⁴ Steward’ a göre, “insanın içinde yaşadığı toplumun özgürlüğe getirdiği tanıma uygun yaşaması halinde özgür olduğu” gerekçesine dayanarak farklı kültürel değerlere saygı gösterilmesini talep etmek, Hindistan’daki kast sisteminin, ABD’deki ırkçılığın veya dünyadaki farklı toplumsal ayrımcılıkların onaylanması sonucunu doğurmamalıdır.¹⁵⁵ Yazara göre, ilkel halkların, Batılılar tarafından sömürülmesine, onların kültürüne daha anlayışlı davranılmasını talep ederek göz yumulmamalı, Batı kültüründe bu sömürüye temel oluşturan değerlere karşı bir itirazın ortaya konması gerekmektedir.¹⁵⁶ Bununla birlikte, yazara göre, 1947 Beyanındaki Nazi paragrafı, antropoloji düşüncesi ile çelişmektedir. Bu paragraf, 1947 Beyanının geneline hâkim olan hoş-

¹⁵² Demir, s. 236.

¹⁵³ Demir, s. 236.

¹⁵⁴ *American Anthropologist*, New Series, Vol. 50, No. 2 (Apr. - Jun., 1948), ss.351-355. <https://www.jstor.org/stable/pdf/664192.pdf?refreqid=excelsior%3A2ab9d2e79d1d1ccfef0a2d3964ad6f76d> (Erişim tarihi:04.01.2022).

¹⁵⁵ Steward, H.Julian; “Comments on the Statement on Human Rights”: *American Anthropologist*, New Series, Vol. 50, No. 2 (Apr. - Jun., 1948), ss.351-352, s. 351. <https://www.jstor.org/stable/pdf/664192.pdf?refreqid=excelsior%3A2ab9d2e79d1d1ccfef0a2d3964ad6f76d> (Erişim tarihi:04.01.2022)

¹⁵⁶ Steward, s. 351.

görü savunusu için “duvardaki ölümcül bir çatlak”tır.¹⁵⁷ Steward, 1947 Beyanının hoşgörü anlayışının götürdüğü mantıksal sonuçtan yola çıkarak şu haklı soruyu ileri sürmüştür; “Ya her şeyi hoş göreceğiz ve elimizi eteğimizi çekeceğiz, ya da hoşgörüsüzlüğe ve -siyasi, ekonomik ve askeri- her türlü fethe karşı mücadele edeceğiz. Sınır nerede çizilecektir?”¹⁵⁸

Barnett ise 1947 Beyanının Amerikan değerlerini temsil eden etno merkezci bir içeriğe sahip olduğunu düşünmektedir. Yazara göre, 1947 Beyanında, bir kişinin ancak içinde yaşadığı toplumun özgürlüğe getirdiği tanıma uygun yaşaması halinde özgür sayılabileceği yönündeki önerme, “Amerikan geleneğinin aşına olduğu bir değer ya da standarttır”.¹⁵⁹

Barnett’e göre 1947 Beyanı, getirdiği bu önerme ile evrensel değerlere karşı çıkarken kendisi evrensel bir pozisyon almaktadır. Yazara göre, bu nedenle “beyan, farkında olmadan eleştirdiği (şeyi) ileri sürmektedir: yani değerler festivalinde bir mutlak.”¹⁶⁰

Barnett’e göre, 1947 Beyanında bireysel farklılıklar için ileri sürülen saygı talebi, beraberinde kültürel farklılıklara da saygı duyulması gerekliliğini getirecektir. “Fakat her halükarda, saygı bir değer ölçüsüdür.”¹⁶¹ Bilim, saygının ne zaman ve nerede gösterilmesi gerektiğini değil, nerede ve ne zaman gösterildiğini belirleyecek araçları sağlayabilir.¹⁶² Bunun ötesi felsefecilerin işidir.¹⁶³ Barnett, belli bir topluluğun sorunları hakkında neyin “iyi” ya da “kötü” olduğuna dair değer yargılı yaklaşımlarda gözlemlenen zayıflığın, 1947 Beyannamesinin “Nazi paragrafı”nda da açıkça gözlemlendiğini ileri sürmektedir.¹⁶⁴ Çünkü 1947 Beyanının bu

¹⁵⁷ Steward, s. 351.

¹⁵⁸ Steward, s. 351.

¹⁵⁹ Barnett, H.G.; “On Science And Human Rights”: American Anthropologist , New Series, Vol. 50, No. 2 (Apr-Jun., 1948), ss. 352-355, s.354.

¹⁶⁰ Barnett, s. 354.

¹⁶¹ Barnett, s.354.

¹⁶² Barnett, s.354.

¹⁶³ Barnett, s.354.

¹⁶⁴ Barnett, s. 354,355.

paragrafında “gündeme taşınan, hakkında tavsiyelerde bulunulan, hiçbir mahcubiyet duyulmadan, kültürel kendi kaderini tayin öğretisine rağmen tartışmanın kalan kısmı boyunca savunulmuş olan totaliter devletler ve onların gerici politikaları”¹⁶⁵dır ve bu durum, antropologların ırkçılığın bütün türlerine karşı takındıkları geleneksel tutum ile çelişmektedir.

Her ne kadar kültürel göreceliğe dayalı ilk somut itirazı barındırıyor olsa da 1947 Beyanı, insan hakları ile ilgili uluslararası bir belgenin ilana karşı değildir.¹⁶⁶ Kültürü en yüksek değer olarak nitelendiren 1947 Beyanı, sadece, insan haklarını konu edinen herhangi bir belgenin, bireyi içinde yaşadığı toplumun kültüründen ve standartlarından soyut bir şekilde ele almaması ve Batılı liberal hoşgörü anlayışının Batı dışı toplumların kültürlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi konusunda çağrıda bulunmaktadır.¹⁶⁷

D- İHEB’ne Karşı İleri Sürülen İtirazlar

İHEB, 1948 yılından bu yana, insan hakları konusunda uluslararası alanda asgari bir standart oluşturan ve her ne kadar bağlayıcı nitelikte olmasa da, insan haklarının ulusal hukuklara aktarılmasında kılavuz kabul edilen bir belge olagelmıştır.¹⁶⁸ Bu özellikleri nedeniyle İHEB, hem hazırlanış döneminde hem de kabul ve ilanının ardından insan haklarının evrenselliğini savunan görüş ile kültürel görecelik arasında devam edegelen tartışmanın da ana temasını oluşturmaktadır. Kültürel görecelik taraftarlarının, İHEB’ne karşı 1947 Beyanı ile başlattıkları ve sonrasında da devam eden eleştirileri dört başlık altında toplanmaktadır¹⁶⁹;

¹⁶⁵ Barnett, s.355.

¹⁶⁶ Engle, s.540.

¹⁶⁷ Engle, s.541.

¹⁶⁸ Sağlam, Fazıl; “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme”: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 25, S. 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, Aralık 2019, ss. 1236-1252, s. 1238; Demir, s.211.

¹⁶⁹ Le,s. 203-204; Lakatos, s.8. Follesdal, insan haklarına yönelik itirazları Bankok Bildirisi’nden yola çıkarak dokuz başlık altında toplamaktadır. Bkz. Follesdal, Andreas; “Human Rights and Relativism”: Real World Justice. Grounds, Principles, Human Rights, and Social Institutions, A. Follesdal and T. W. Pogge, (eds.), Springer, 2005, ss. s, 265- 283, s.265, 266.

1- İHEB, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun temsil edilmediği bir uluslararası örgüt tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Beyanname sıradan bireylerin gerçek ihtiyaçlarını ve endişelerini bilmeyen ve kendi toplumlarında da seçkin kabul edilen kişiler tarafından hazırlanmıştır.¹⁷⁰

Evrensellik taraftarları, 1948 yılındaki BM’de dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun temsil edilmediği yönündeki görüşe katılmaktadır. Bu dönemde Afrika’nın büyük bir kısmı ve bazı Asya devletleri sömürge rejimine tabiydiler ve Japonya, Almanya, İtalya ve bu devletlerin müttefiki olan mağlup mihver devletler de örgütten dışlanmış durumdaydı.¹⁷¹ Bununla birlikte Beyannamenin taslak çalışmaları sürecine yakından bakıldığında, kültürel görecelik taraftarlarının bu eleştirilerinin doğru olmadığı görülecektir. İHEB’ni hazırlayan İnsan Hakları Komisyonu üyeleri farklı kültürlerle ve öz geçmişlere sahip kişilerdir. İnsan Hakları Komisyonu tarafından kurulan yazım kurulunun başkanı Eleanor Roosevelt’tir. Taslak metni hazırlayan üyeleri de Kanadalı bir hukuk profesörü olan John Peter Humprey, Musevi asıllı bir Fransız hukukçu olan R. Samuel Cassin, Lübnanlı bir felsefeci ve Ortodoks bir Hıristiyan olan Charles Habib Malik ve Çinli bir felsefeci, aynı zamanda Konfüçyüs inancı mensubu ve İslam dini alanında uzman olan Peng Chun Chang’dan oluşmaktadır. Bunlara ek olarak, yazım kurulunda Şili’den bir hukukçu ve sosyal demokrat olan Hernan Santa Cruz, İngiliz bir sendikacı Charles Dukes, Sovyet diplomat Alexander Efremovich Bogomolov, Avusturyalı diplomat ve eski bir subay olan William Roy Hodgson ve ülkesinin bağımsızlığı için sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştiren ve aktif bir kadın hakları savunucusu olan Hindistan temsilcisi Hansa Mehta da yer almıştır.¹⁷² Yazım kurulu üyelerinden Chang, Kolombiya Üniversitesinde, Malik de Harvard Üniversitesinde eğitim almış oldukları gerekçesi ile “Batılılaşmış” olmakla itham edilmişlerdir. Oysa bu üyeler, taslak çalışmalarında, hem yerel, hem de uluslararası normlara aşına

¹⁷⁰ Kajit, s. 7; Le, s. 203; Lakatos, s.8.

¹⁷¹ Le, s.205; Lakatos, s.8.

¹⁷² Stango, Antonio; “Human Rights Between Universalism and Cultural Relativism”: Chorzowskie Studia Polityczne, No.7(2014), Maria Ochwat (ed.), ss.157-171, s.160.

olduklarını ortaya koymuşlar, sadece kendi kültürlerine dayalı bir katkı sağlamakla kalmamış, diğer kültürleri anlama ve bazı kavramları bir kültürel kaynaktan diğerine taşıma imkânı sağlamışlardır.¹⁷³ Bu üyelerin sahip oldukları batı eğitimi, batı dışı bir kültürden gelmenin verdiği hassasiyet ile birleşince büyük bir avantaja dönüşmüştür. Taslak çalışmaları sürecinde bu üyelerin uyarı ve yönlendirmeleri sayesinde Komisyon, Avrupa dışı kültürler tarafından kabul edilmeyecek hukuksal çözüm ve kavramsallaştırma önerilerinden kaçınma imkânına sahip olmuştur.¹⁷⁴

2- Beyanname, sadece bireyi vurgulayan, aileyi ve toplumsal grupları göz ardı eden Batı değerlerini yansıtmaktadır.

İHEB'ne kültürel görecelik teorisine dayalı olarak getirilen eleştirilerden en yaygın ve sık rastlanılanı olan bu eleştiriye göre, Beyanname insan hakları konusuna sadece Batılı liberal bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Bu eleştiri 1977 yılında BM Suudi Arabistan temsilcisi Baroodi tarafından da dile getirilmiştir.¹⁷⁵ 1984 yılında İran temsilcisi de Beyannamenin İran İslam Cumhuriyetinin değerleri ile uyuşmadığını belirterek “ülkesinin beyannamenin düzenlemelerini ihlal etmekte tereddüt göstermeyeceğini”¹⁷⁶ belirtmiştir. Malezya Başbakanı Mahathir bin Mohamad de, BM'den İHEB'nin kabul edilmesinin 50. yılında, toplumun haklarını yok saydığı ve büyük oranda bireysel haklara odaklandığı için İHEB'ndeki insan hakları düzenlemelerinin içeriğini yeniden ele almasını istemiştir.¹⁷⁷ Mutua'ya göre de, İHEB'ndeki çoğu madde ABD Anayasasını ve batı Avrupa devletlerinin hukukunu yansıtmaktadır.

¹⁷³ Le, 205.

¹⁷⁴ Lakatos, s.8.

¹⁷⁵ Roland Burke, Decolonization and the Evolution of International Human Rights, University of Pennsylvania Press, 2011, s.138'den aktaran: Lakatos, s.8.

¹⁷⁶ Roland Burke, Decolonization and the Evolution of International Human Rights, University of Pennsylvania Press, 2011, s.142'den aktaran: Lakatos, s.8.

¹⁷⁷ Lakatos, s.8.

Mutua, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“İnsan hakları hareketi değişim fikrine kapalı olmamalı ve kendisinin ‘nihai’ yanıt olduğuna inanmamalı. Öyle değildir. Evanjelik anlamda dinsel nitelikte olan bu inanç, ‘tarihin sonu’ yargısına neden olmakta ve insanlığı ilerleyemez ve post liberal bir toplum tasavvur edemez bir şekilde liberalizmin kapısında mahsur bırakmaktadır. Nihai doğruya dair bir açıklama olarak, bu reddedilmelidir.”¹⁷⁸

Mutua'nın cümlelerinde ifadesini bulan bu eleştiriye göre insan hakları, “her ne kadar açıkça ifade edilmese de Batı tarzı liberal demokrasinin dayatılması baskın amacını taşıyan liberal bir proje”¹⁷⁹ olarak kavranmaktadır.¹⁸⁰ İnsan hakları, çeşitliliği ve hoşgörüyü arttırmasına rağmen, bu değerler, ancak “liberal paradigma” ile kavranırsa anlamlı olmaktadır.¹⁸¹ Bu nedenle İHEB, Batının kendi değerlerinden derlediği insan hakları standartlarını evrenselleştirme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸²

Bununla birlikte insan haklarının uluslararası bir boyut kazanması sürecine ilişkin tarihsel veriler, Mutua'yı ve insan haklarının Batı kültürüne ait bir kurum olduğunu savunanları yanlışlamaktadır. Genel kanının aksine, yirminci yüzyılda insan haklarının evrensel ve bağlayıcı bir uluslararası hukuk kurumu haline gelmesi yönündeki ilk talep Batılı devletlerden gelmemiştir. Bu konudaki ilk teşebbüs Asyalı bir devlet olan Japonya tarafından gerçekleştirilmiştir. Japonya, 13 Şubat 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 21. maddesinde bir değişiklik yapılmasını önermiştir.¹⁸³ Bu değişiklik önerisine göre, halkların

¹⁷⁸ Mutua, M.; The Complexity of Universalism in Human Rights. In: A. Sajó (ed.). Human Rights with Modesty: The Problem of Universalism. Dordrecht: Springer, 2004, ss.51-64, s. 54.

¹⁷⁹ Mutua, s. 56.

¹⁸⁰ Kacer Marek; “The Universality of Human Rights Against Cultural Relativism: Between Fiction and Reality”: The Lawyer Quarterly, Vol.11(2021), No.3, ss.506-517, s. 507.

¹⁸¹ Mutua, s. 55.

¹⁸² Kacer, s.507.

¹⁸³ De Varennes, Fernan ; “The Fallacies in the ‘Universalism Versus Cultural Relativism’ Debate in Human Rights Law”: Asia-Pacific Journal on Human Rights and Law, Vol.1(2006), ss. 67-84, s. 68.

eşitliği Milletler Cemiyetinin temel ilkesi haline gelecek ve taraf devletler kendi egemenlik sahalarında bulunan yabancı uyruklu kişilere karşı, ırk ve milliyet ayrımı yapmaksızın her bakımdan eşit ve adil muamelede bulunmayı taahhüt etmiş olacaklardır.¹⁸⁴ İnsan haklarının en temel ilkesi olan eşitlik ve ayrımcılık yaşağını hukuksal olarak yürürlük kazanmasını kabul edilemez bularak, karşı çıkan devletler, bugün çoğu kişinin insan hakları düşüncesini güçlü bir şekilde destelediğini düşündüğü Avusturya, İngiltere, Yunanistan, Polonya ve ABD gibi Batının önde gelen devletleri olmuştur.¹⁸⁵

Evrensellik taraftarlarına göre, Beyanname, bireye yönelik Anglo-Amerikan anlayışı ile Kıta Avrupası'nın ve Latin Amerika'nın modern "bütüncül" hak geleneğini sentezlemeyi başarmıştır.¹⁸⁶ Anglo-Amerikan yaklaşımı, Hobbes, Locke, Mill gibi Batılı düşünürlerin kaleminden ifadesini bulan, tek başına, toplumdan soyutlanmış ve kendi türdeşlerinin rakibi olan birey görüşünü yansıtmaktadır. Avrupa ve Latin Amerika'nın bakış açısı ise bireyin ve toplumun birbirine karşılıklı olarak bağlı olduğu bir kamusal alana atıf yapmaktadır.¹⁸⁷ Evrensellik taraftarlarına göre, Beyanname bu iki yaklaşımdan her hangi birisini tercih etmiş değildir.¹⁸⁸ İHEB'nin sıklet merkezinde birey özgürlüğü bulunmasına rağmen, Beyanname henüz birinci maddesinde "Bütün insanların...birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmesi" gerekliliği ile başlamaktadır ve 29. maddesinde de kişilerin şahsiyetlerinin "...ancak bir topluluk içinde" gelişebileceğini ve kişinin "bu topluluğa karşı görevleri" olduğunu belirterek sona ermektedir.¹⁸⁹ Beyanname, sosyal ve ekonomik hakları da belirterek batı liberalizmine ait olmayan unsurlara da yer vermektedir.¹⁹⁰ Beyannamenin sosyal ve ekonomik haklara açtığı alan 1966'da

¹⁸⁴ De Varennes, s. 68.

¹⁸⁵ De Varennes, s. 68.

¹⁸⁶ Sağlam, s. 1238; Le, s. 205; Lakatos, s.9.

¹⁸⁷ Le, s. 205.

¹⁸⁸ Le, s. 205.

¹⁸⁹ Le, s. 206.

¹⁹⁰ Sağlam, s. 1240.

kabul edilen MSHS ve ESKHS ile hukuksal ifadesini bulmuştur.¹⁹¹ 1993 yılında da Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı¹⁹², insan haklarının evrenselliğini ve bölünmezliğini açıkça belirtmiş ve siyasi, ekonomik ve kültürel sistemleri ne olursa olsun bütün devletlerin bütün insan haklarını ve temel özgürlükleri desteklemek ve korumak konusundaki yükümlülüklerinin altını çizmiştir.

3- Hükümetler, kendi toplumlarının kültürel değerleri veya siyasi çıkarları ile bağdaşmayan uluslararası normları kabul etmeyecekler ve İHEB'ndeki insan hakları standartlarının kendilerine dayatılmasına itiraz edeceklerdir.

Evrensellik taraftarlarına göre ise taraf devletlerin aralarındaki bütün farklılıklara rağmen, Beyannamenin kabulü aşamasında gözlemlenen mutabakat, Beyannamenin Batı dışı devletler tarafından da onaylandığının bir göstergesidir. İHEB'nin taslak çalışmalarına katılan elli sekiz ülkeden, yirmisinin Latin Amerika ülkesi, dördünün Afrika ve on dördünün de Asya ülkesi olduğu belirtilmelidir. Buna göre, Beyannameyi kabul eden ülkelerden sadece yirmi tanesinin Avrupa ve Batı dünyasına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Beyanname sekiz çekimser oy ve hiç karşı oy olmaksızın kabul edilmiştir. Çekimser oylar, Soğuk Savaşın diğer kutbunu oluşturan sosyalist bloğa tabi altı ülke (Beyaz Rusya, Çekoslovakya, Polonya, Ukrayna, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya), Güney Afrika ve dinsel gerekçelere dayalı olarak Suudi Arabistan tarafından kullanılmıştır. Güney Afrika, o dönemde uyguladığı apartheid politikaları ile Beyannamenin ilkelerinin bağdaşmadığını ileri sürmüştür. Suudi Arabistan ise, Beyannamede evlenme ve boşanmada kadın ve erkeklere eşit haklar getirilmesini ve herkese din ve inanç özgürlüğü ve bu arada din değiştirme özgürlüğü sağlanmasını İslam dininin öğretisi ve emirleri ile bağdaşmadığını, İslam dininin din değiştirmeye izin ver-

¹⁹¹ Stango, s.161; Sağlam, s. 1239.

¹⁹² Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı, farklı kültür ve dinlere sahip 171 devletin mutabakatı ile insan haklarının evrenselliğinin tartışılmaz olarak kabul edildiği Viyana Bildirisi ve Eylem Planını kabul etmiştir. Viyana Bildirisi, Viyana Konferansının A/CONF.157/23 sayılı kararı ile 12 Temmuz 1993 tarihinde kabul edilmiştir. Viyana Bildirisi'nin İngilizce tam metni için bkz. <http://www.un-documents.net/ac157-23.htm> : (Erişim Tarihi:20.02.2022).

mediğini belirterek çekimser oy kullanmıştır.¹⁹³ Sosyalist blok ise, Beynamede yer alan ilkelerin sosyalist ilkeler ile uyumlu olmadığını ileri sürmüştür. Sosyalist ülkeler, eşitlik ilkesi, baskıya karşı direnme hakkı, gösteri yürüyüşü hakkı, ulusların self determinasyon hakkı, sosyal ve ekonomik haklar gibi bazı hakların Beynameye eklenmesi ve her ege-men devletin insan haklarını kendi ulusal hukuk sistemlerine uyarlamak suretiyle uygulamasına olanak sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁴ Bu çekinceler, 2. Dünya Savaşının hemen sonrasında, farklı devletlerin insan hakları konusunda farklı yaklaşımlara sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerin içinde bulunduğu durum, söz konusu çekincelerin bunları ileri süren devletlerin kültürleri ve rejimleri bakımından taşıdıkları öneme rağmen hiçbir şekilde açık çatışmaya neden olmamıştır.¹⁹⁵ Bunun yanı sıra söz konusu çekinceler, İHEB'nin nihai halinde değişiklik meydana getirecek bir etkiye de sahip olmamış, çekince ileri süren devletler bu nedenle ret oyu kullanmamışlardır. Bunlara ek olarak, Beynameyi imzalayan devletlerin çoğu, sonraki tarihlerde anayasalarında yaptıkları değişikliklerle, Beynamede yer alan ilkeleri ulusal hukuklarına aktarmışlardır. Evrensellik taraftarlarına göre, bu detaylar ve gelişmeler Beynamede yer alan değerlerin evrensel olduğu konusunda bir uzlaşmanın bulunduğu ve bu değerlerin farklı kültürel geleneklere büyük oranda entegre olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹⁶ Norchi'ye göre İHEB, "*insan onuru konusunda herhangi bir kültürün ya da geleneğin sağladığından daha geniş bir uzlaşmayı temsil etmektedir*"¹⁹⁷. Bu uzlaşma aynı zamanda insan haklarının korunması ve desteklenmesi işinin sadece Batı toplumlarının değil, herkesin görevi olduğu da göstermektedir.¹⁹⁸

¹⁹³ Demir, s.213.

¹⁹⁴ Demir, s.214.

¹⁹⁵ Lakatos, s.10.

¹⁹⁶ Lakatos, s.10.

¹⁹⁷ Aktaran: Ayton-Shenker, Diana; "The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity": United Nations Background Note, DPI/1627/HR-March 1995, s. 2. (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

¹⁹⁸ Le, s. 206.

4- *Özel mülkiyet, evlilik veya din özgürlüğü gibi belli haklar, Batı dışı toplumların geleneksel uygulamaları ve normları ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle Batının kültürel emperyalizminin bir emaresi olarak yorumlanacaktır.*

İHEB'ne yöneltilen bu eleştiriye göre, özel mülkiyet, eşitlik, evlilikte kadın ve erkek eşitliği ve din ve inanç özgürlüğü gibi bazı hak ve özgürlükler, Batı dışı toplumların geleneksel uygulama ve kültürel normlarına uygun değildir. Bu toplumlar, İHEB'nin söz konusu hak ve özgürlükler için çizdiği hukuksal çerçeveyi onaylamadıkları gibi, bu konuda benzer bir dil ve içeriği benimseyen sonraki insan hakları belgelerine karşı da benzer itirazlarını ileri sürmeye devam etmişlerdir. Bu itirazların süreklilik kazanmasının en önemli nedeni Batı dışı toplumların kanun koyucularının bazı hakların Batı kültürünün bir ürünü ve dayatması olarak yorumlamasıdır.¹⁹⁹

Örneğin Le, bazı Asyalı ve Afrikalı toplumlarda gözlemlenen ortaklaşa mülkiyet uygulaması nedeniyle özel mülkiyet hakkına mesafeli yaklaşıldığını belirtmektedir. Yine Hindistan'daki kast sistemi eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı ile uyumlu değildir. Nüfusunun baskın çoğunluğu Müslüman olan ve siyasi rejimin meşruiyetini dinden aldığı Suudi Arabistan gibi devletler de, kendilerine uluslararası toplumdan yapılan çağrılara ve uygulanan baskılara rağmen, kadın ve erkek eşitliğini ve din değiştirme özgürlüğünü, İslam dinini öğretileri ile bağdaşmadığı gerekçesi ile reddetmektedir. Evrensellik taraftarlarına göre söz konusu hak ve özgürlükler ile yerel kültürel normlar arasındaki bu çatışma "*bir tarafın kazanmasının diğer tarafın kaybetmesine bağlı olduğu bir oyun*"²⁰⁰ olarak değerlendirilmemelidir. Bu uyumsuzluk iddialarına rağmen, insan haklarının en yoğun ihlale maruz kaldığı 1940'lardan bu yana, insan hakları alanında yapılan yayınlarda ve araştırmalarda büyük bir artış yaşanmıştır.²⁰¹ Bu ilgi artışında insan haklarının evrensel standartları ile bazı ulusal ve yerel kültürel normlar arasındaki bu gerilimin büyük bir

¹⁹⁹ Le, s. 204.

²⁰⁰ Le, s.206. Lakatos, s. 9.

²⁰¹ Le, s.206.

payı bulunmaktadır. Bazı yazarlar, bu gerilimin, ulusal kurumlarda insan hakları lehine bazı değişikliklerin gerçekleşmesi imkânını ortaya çıkarılması nedeniyle gerekli ve yararlı olduğunu ileri sürmektedir.²⁰²

V- BİR UZLAŞMANIN SAĞLANMASI MÜMKÜN MÜ?

İnsan hakları teorisindeki evrensellik-kültürel görecelik zıtlığı bu iki yaklaşımın birbiri ile uzlaşır uzlaşmayacağı haklı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Lund, bu soruya uzlaşmacı bir yaklaşım ile evrenselci görüş ve kültürel görecelik görüşünün karşılıklı etkileşim içinde olduklarını belirterek yanıt vermektedir. Lund'a göre "*Evrensellik ile kültürel görecelik görüşlerinden birisini onaylayıp diğerini bir kenara bırakmak yerine, belki de farklı uygulamalar ve onların idealleri arasındaki ilişkiyi araştırmalıyız*".²⁰³ Lund'a göre, evrensellik görüşü ile kültürel görecelik arasındaki gerilimi sona erdirmek için, insan haklarına aykırı uygulamalar ile hangi insan haklarının evrensel olarak kabul edileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Lund'a göre, bunun yapılması halinde, aralarında somut bir bağlantı olmayan, belirsiz bazı kültürel değerlere atıf yaparak kendisine meşruiyet temeli sağlamaya çalışan rejimlerin uygulama ve politikaları da belirlenebilir hale gelecek ve bunların eleştirilebilmesine olanak sağlanacaktır.²⁰⁴

Zada/Zubair ise bir uzlaşımın mümkün olup olmadığı sorununu insan haklarının tarihsel bağlamı olan Batı modernizmi ve bireycilik anlayışı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Yazarlara göre modernizm öncesinde hem Doğu hem Batı toplumlarında gözlemlenen hiyerarşik yapılanma din ve aile tarafından meşrulaştırılarak doğal ve olması gereken bir durum olarak kabul edilmiştir. Modernizm ile gelişen bireycilik anlayışı ise bireylere içkin yeni bir "*eşitlik*" ve "*akılcılık*" anlayışı getirecek, bireyin doğal sınıfsal hiyerarşiye ya da kasta dayalı geleneksel bütün hegemonya şekillerinden "*özgürleşmesini*" sağlamıştır.²⁰⁵ İşte bu birey-

²⁰² Le, s.206.

²⁰³ Lund,s.5.

²⁰⁴ Lund,s.5.

²⁰⁵ Zada/Zubair, s.8.

cilik anlayışı tarafından şekillendirilen evrensel insan hakları da özgürleştirici ve baskın bir potansiyele sahip olarak gelişmiştir. Yazarlara göre, çok kültürlü bir dünyada evrensel insan haklarının bu iki yönlü niteliği göz önünde bulundurulmadan gerçek anlamda bir insan hakları teorisi inşa etmek mümkün olmayacaktır.²⁰⁶ Yirmi birinci yüzyılın çok kültürlü dünyasında evrensellik görüşü ile kültürel görecelik çatışmasının yarattığı açmazda gerçek bir insan hakları teorisi yaratmanın mümkün olup olmadığını sorgulayan yazarlara göre, bunu gerçekleştirebilmenin iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insan haklarına yönelik mevcut anlayışın feminist perspektiften yeniden yapılandırılması ve insan haklarının “erkek” hakları olmaktan çıkartılıp “insan” hakkı haline getirilmesidir. Feminist eleştiri, evrensel olduğu iddia edilmesine rağmen, insan haklarının hala büyük oranda erkeğin hakları olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu eleştiriler, cinsiyet farklılığı bakımından daha hassas bir bireyciliğin yeniden kavramsallaştırılmasına katkı sağlamaktadır.²⁰⁷ Yazarlara göre evrensellik görüşü ile kültürel göreceliğin uzlaşmasının ikinci yolu da, Renteln’in “kültürler arası evrensellerin” belirlenmesi olarak adlandırdığı süreç sayesinde mümkün olabilecektir.²⁰⁸ Renteln’e göre, “dünyadaki bütün kültürler tarafından paylaşılan değerler” vardır.²⁰⁹ Renteln, klasik şeklinin aksine kültürel göreceliğin evrenselliğe karşı olmadığını ileri sürmektedir. Bunun da ötesinde, aslında kültürler arası evrensellikten başka gerçek anlamda evrensel değerler bulunmamaktadır. Renteln, evrensellik taraftarlarının, bireyden çok toplumu ön plana çıkararak geleneksel yaklaşımın olumlu yönlerini görmezden gelme veya hafife alma eğiliminde olduğunu ileri sürmekte ve tartışılması gereken sorunun farklı olduğunu belirtmektedir.²¹⁰ Yazara göre, üzerinde tartışılması gereken asıl soru, insan haklarına dair bazı evrensel değerlerin olup olmadığı sorusu değil, bireyciliğin insan hakları normlarının tek kuramsal temeli olup olmadığı sorusudur. Yazara göre insan hakları teo-

²⁰⁶ Zada/Zubair, s.8.

²⁰⁷ Zada/Zubair, s.10.

²⁰⁸ Zada/Zubair, s.10.

²⁰⁹ Renteln, Alison D., “International Human Rights: Universalism Versus Relativism”, London: Sage, 1990, aktaran: Zada/Zubair, s.10.

²¹⁰ Renteln, International Human Rights, aktaran: Zada/Zubair, s.10

risinin önündeki en önemli engel, modern batının bireyci anlayışı ile geleneksel toplumların toplumcu anlayışının olumlu yönlerinin bir araya getirilmesini sağlayacak yöntemler geliştirilememiş olmasıdır.²¹¹ Bunun başarılabilmesi halinde kültürlerin çoğulculuğunu kavrayan bir insan hakları hukuku geliştirmek mümkün olabilecektir.²¹²

“Ahlak felsefecileri uzun süre doğal yaşam halini tartışmak yerine, evrensel temelde üzerinde uzlaşa sağlanabilecek bir insan hakları standardının gelişimine katkı sağlayabilirlerdi. Farklı bakış açılarını kapsayan daha geniş bir insan hakları anlayışına acil bir ihtiyaç bulunmaktadır. ... insan haklarının ve benzer eşdeğerlerinin zaferi bu konu ile ilgilenenlerin farklı bakış açılarını bir araya getirme becerisine bağlı olacaktır.”²¹³

Lakatos ise iki görüş arasında bir uzlaşının ancak, uluslararası insan hakları standartlarının uygulanmasında dinsel, kültürel ve tarihsel nedenlerle ortaya çıkan sapmalar ile siyasi iktidarın insan hakları ihlallerini meşru göstermek amacıyla kültürel ve geleneksel nedenleri ileri sürmesi halinin birbirinden ayrılması ile mümkün olabileceğini savunmaktadır.²¹⁴ Yazara göre evrensellik görüşü ile kültürel görecelik tezi arasındaki çatışmanın olumlu etkileri olabilir. Çünkü *“bunlar aynı madalyonun iki yüzüdür ve karşılıklı olarak birbirlerini destekleyebilirler.”²¹⁵* Örneğin yazara göre, belli bir toplumda insan hakları lehine geliştirilen kampanyalarda, toplumun olumsuz tepkisini önlemek için kültürel göreceliğin ortaya koyduğu kültürel hassasiyetin göz önünde bulundurulması faydalı olabilir.

“Bunun da ötesinde, evrensel insan hakları standartları katı kurallar değildirler ve bu nedenle bu hakların yorumları ve uygulamaları farklı kültürel normlara ve geleneklere dayalı olarak çeşitlilik gösterebilir. Yerel ve

²¹¹ Renteln, International Human Rights, aktaran: Zada/Zubair, s.10

²¹² Renteln, Alison D.; “The Unanswered Challenge of Relativism and the Consequences for Human Rights”, Human Rights Quarterly, Vol. 7, No. 4 (Nov., 1985), ss. 514-540, s.540.

²¹³ Renteln, The Unanswered Challenge, s.540.

²¹⁴ Lakatos, s.107.

²¹⁵ Lakatos, s.107.

*uluslararası normların uzlaştırılması her zaman mümkün değildir fakat uluslararası normların ulusal normlar kadar detaylı olmadığı gerçeğine bağlı olarak çoğu durumda bu uzlaşma mümkündür.*²¹⁶ Lakatos'a göre insan hakları teorisindeki tartışma "radikal evrensellik ile radikal kültürel görecelik şeklindeki klasik karşıtlık" olmaktan çıkmıştır ve bu nedenle artık insan hakları teorisindeki kavramsallaştırmalar ve uygulamalar "hem evrensel insan hakları projelerinin asli değerini hem de kültürün önemini kabul ederek daha incelikli bir pozisyon"²¹⁷ almaktadır.

Evrensellik görüşü ile kültürel görecelik arasındaki gerilime dair en dikkat çekici görüşü bir siyaset bilimci olan Donnelly ileri sürmüştür. Donnelly'nin insan haklarının evrenselliği ile ilgili görüşünün gelişimi, farklı tarihlerde yayınladığı üç makalede gözlemlenebilmektedir. İnsan hakları ile insan onuru arasındaki bağdan yola çıkarak Batı dışı toplumların insan hakları ile olan ilişkisini ele alan yazara göre;

*" Batı dışı çoğu kültürel ve siyasal gelenek sadece insan hakları uygulamasından değil ayrıca bir insan hakları anlayışının kendisinden de yoksun bulunmaktadır. Tarihsel bir olgu olarak, insan hakları anlayışı modern Batı medeniyetinin bir ürünüdür."*²¹⁸ Donnelly, bu makalesinde "sınırlı, büyük oranda Batının tarihsel deneyime dayalı" işlevsel bir insan hakları tasarımında bulunmakta ve bununun sonucu olarak da aksi iddia edilmesine rağmen çeşitli kültürlerin insan hakları düşüncesinden yoksun olduklarını göstermeye çalışmaktadır.²¹⁹

Donnelly, Batı medeniyetinin insan hakları anlayışının, batı dışı toplumlardaki anlayışın aksine, temel olarak birey merkezli olduğunu belirtmekte ve batı dışı toplumların insan hakları anlayışını kabul etmenin ve bu hakları batılı insan hakları ile bir arada düşünmenin sakıncalı

²¹⁶ Lakatos, s.107.

²¹⁷ Lakatos, s.108.

²¹⁸ Donnelly, Jack: " Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights": The American Political Science Review, Vol.76, No.2, Jun.1982, ss.303-316, s.303.

²¹⁹ Donnelly, Human Rights and Human Dignity, s.313.

olduğunu ileri sürmektedir. Donnelly'e göre, Batı dışı toplumlar yaşam, ifade, din, çalışma, sağlık ve eğitim gibi haklarla ilgili konuları bir hak olarak değil, bir ödev olarak ele almaktadır. Bunun da ötesinde, bu ödevler "ne insan haklarından türemişlerdir ne de bu haklar ile bağlantılıdır"²²⁰. Yazara göre, insan onurunu koruma amacına yönelmiş insan hakları anlayışı, Batı dışı toplumlara "oldukça yabacıdır"²²¹. Bu insanlar "insan hakkı ile ne ifade edilmek istediğini kavramakta çok büyük bir zorluk"²²² çekiyor olabilirler. "Bu nedenle 3. Dünyanın görüşlerini dahil etmenin, muhtemelen insan haklarına çok büyük bedeli olacaktır."²²³

Donnelly bu makalesinde, Batı merkezli insan haklarının evrensellik iddiası ile Batı dışı toplumların kültürel farklılıklarına saygı gerekliliği arasındaki çatışmanın farkına varmış, ancak bu çatışmanın varlığını üstü kapalı bir şekilde tespit etmenin ötesine geçerek, çatışmanın hangi tarafında durduğuna dair bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Donnelly, insan haklarının evrenselliği ile kültürel görecelik çatışmasının insan hakları teorisinde yarattığı açmazı çözümlenmeye dair ilk teşebbüsü 1984 yılında yayınladığı makalede göstermiştir. Yazar bu makalesinde, insan haklarının evrenselliği ile ilgili görüşlerini yeniden ele alarak, kültürel göreceliğin iddialar ile bir uzlaşma zemini arayışına girmiştir.²²⁴

Donnelly bu makalesinde, iki teori arasındaki çatışmayı net bir şekilde ortaya koyabilmek için hem kültürel göreceliğin hem de evrensellik düşüncesinin en radikal şekillerini kullanmıştır. Radikal kültürel görecelik, "kültürün, ahlaki bir hak ya da kuralın geçerliliğinin yegâne kaynağı" olduğunu iddia etmektedir. Radikal evrensellik görüşüne göre ise "kültürün, evrensel olarak geçerli olan ahlaki hakların ve kuralların geçerliliği ile ilgisi yoktur".²²⁵ İki görüş arasındaki çatışmayı oldukça net bir şekilde ortaya koyduktan sonra Donnelly, zayıf kültürel görecelik teorisi olarak adlandırdığı ve kültürün, hakların ve kuralların geçerliliğinin temel kaynağı

²²⁰ Donnelly, Human Rights and Human Dignity, s.306.

²²¹ Donnelly, Human Rights and Human Dignity, s.306.

²²² Donnelly, Human Rights and Human Dignity, s.313.

²²³ Donnelly, Human Rights and Human Dignity, s.312.

²²⁴ Donnelly, Jack; "Cultural Relativism and Universal Human Rights": Human Rights Quarterly, Vol.6, No. 4, Nov. 1984, ss.400-419.

²²⁵ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 400.

olabileceğini savunan teoriyi açıklamaktadır.²²⁶ Donnelly zayıf kültürel göreceliği “görünürde, kapsamlı bir evrensel insan hakları listesini tanıyan ve sadece, belli sayıda ve katı bir şekilde sınırlandırılmış yerel farklılıklara ve istisnalara izin veren” bir yaklaşım olarak açıklamaktadır.²²⁷

Buna göre, “yaşam hakkına, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına, hukuk kişiliğinin tanınması hakkına, kölelik yasağına, işkence, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı ceza veya muamele yasağına, keyfi tutuklama yasağına ve adil yargılama hakkına karşı kültüre dayalı bir görüşün ileri sürülmesi düşünülemez.”²²⁸ Bu haklar insan onurunun temel gerekleri ile çok yakından ilişkilidir ve günümüzde ahlaki olarak savunulabilir bütün toplumsal örgütler bu hakları tanımak zorundadır. Donnelly’ye göre “bu haklar ile bağdaşmayan insan doğası ve toplum anlayışları adeta tanım gereği savunulamaz niteliktedir; en azından bu haklar tamamen evrensel olmaya çok yakın hale gelmişlerdir.”²²⁹

Donnelly, evrensel ilan ettiği hakların hemen ardından, kültürel gerekçelere dayalı olarak evrensel standartlarından sapmalara göz yumulabilecek haklara örnekler vermektedir; “vicdan ifade ve örgütlenme özgürlüğü biraz daha göreceli olabilir çünkü bu özgürlükler, nispeten özerk bir bireyin olumlu gelişimini ve varlığını varsaymaktadır, güçlü geleneksel toplumlarda uygulanabilirlikleri kuşkuludur.”²³⁰

“Diğer bir ifade ile zayıf bir evrensellik ihtimali bulunmaktadır. Fakat insan doğasının, toplulukların ve hakların göreceliği, evrenselliğin potansiyel taşkımlıklarını kontrol altında tutmaya hizmet etmektedir”²³¹

Son tahlilde, bir önceki makalesine Üçüncü Dünyanın insan hakları anlayışı ile Batının modern insan hakları anlayışı arasına mesafe koyul-

²²⁶ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 401.

²²⁷ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 401.

²²⁸ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 417.

²²⁹ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 417.

²³⁰ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 417.

²³¹ Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 401.

ması gerektiğini ileri süren Donnelly, bu makalesinde “sınırlı sayıdaki kültürel farklılıklara duyulan ihtiyaç olasılığının kabul edilmesi”²³² sayesinde yumuşatılmış bir evrensellik anlayışını ifade eden zayıf kültürel görecelik konusunda ısrarcı olunabileceğini ileri sürmektedir.

Donnelly, 2007 yılında yayınladığı diğer bir makalede ise, insan haklarının evrenselliği ile kültürel görecelik arasında sağlamaya çalıştığı uzlaşmayı detaylandırmış ve bunun da ötesinde kavramsallaştırmıştır. Donnelly, “*insan haklarının görece evrenselliği*” olarak kavramsallaştırdığı görüşünü, belli hakların evrenselliğinin savunulması ve (radikal olmayan) güçlü bir evrensellik ya da zayıf bir görecelik olarak tanımlamaktadır.²³³ Donnelly, kavramsal düzeyde insan hakları için oldukça güçlü bir evrensellik önerirken, aynı insan haklarının kuramsal düzeyde ve uygulamada kültürel göreceliğe olanak sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Donnelly’e göre, insan haklarının görece evrenselliği tezi, “*daha adil ve insancıl ulusal ve uluslararası toplumlar oluşturulmasında ... kullanılacak güçlü bir kaynak*”tır.²³⁴ İnsan haklarının evrenselliği iddialarının kuramsal düzeyde ve uygulamada yumuşatılması, “*göreceliğin önemli talepleri için alan sağlamakta*”, evrensellik görüşünü daha makul, savunulabilir ve insan hakları için daha yararlı hale getirmektedir.²³⁵

SONUÇ

İnsan haklarının evrenselliği ile kültürel görecelik arasındaki kuramsal çekişme yarım asırdan fazla bir süredir çeşitli görünüm şekilleri ile insan hakları teorisinde önemli bir yer işgal etmiş, dahası bu alanın en popüler başlıklarından birisi haline gelmiştir. Tartışmanın insan hakları teorisi içinde edindiği bu haklı şöhretin şüphesiz çeşitli sebepleri vardır. Kanaatimizce bu sebepler arasında en önemli olanı, özellikle batı-dışı

²³² Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, s. 419

²³³ Donnelly, Jack; “Relative Universality of Human Rights”: Human Rights Quarterly, Vol.29, No. 2, May 2007, ss. 281-306, s.292, dn.27.

²³⁴ Donnelly, Relative Universality, s.306.

²³⁵ Donnelly, Relative Universality, s.282.

toplumların, kültürel göreceliği, kendilerini Batının etno merkezçiliğine ve ahlaki mutlakiyetçiliğine karşı korumanın tek yolu olarak görmüş olmalarıdır. Shestack da benzer bir vurguda bulunmaktadır. Yazara göre kültürel görecelik, Batı dışı toplumların, Batı emperyalizminden kurtulmalarında, kendi kültürel kimliklerini ortaya koymalarında ve “sömürgecilerin ayaklar altına aldıkları gururlarını geri kazanmalarında” çok önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, kültürel göreceliğin doğurduğu olumsuz sonuçlar da bulunmaktadır.

*“Fakat bazı ülkelerde kültürel kimlik arayışları zararlı sonuçlar doğurdu. Kültürel kimlik arayışı, sömürge yönetimlerine karşı bir direnç aracı olurken, daha sonra baskıcı bir politikaya dönüşerek, siyasette bireylerin önemini azaltan ve homojenleşmeyi zorlayan bir unsur haline gelmiştir.”*²³⁶

Yazara göre, baskıcı rejimler, insan hakları ihlallerine yönelik uluslararası itirazlara karşı, bu uygulamaların kendi kültürlerine özgü olduğunu ve bunlara saygı duyulması gerektiğini ileri sürmekte ve bu müdahaleleri Batı emperyalizminin bir uzantısı olmakla itham etmektedir. Böylece kültürel görecelik, baskıcı rejimlerin, ifade özgürlüğünü kısıtlamasının, kadın-erkek eşitsizliğinin, kadın sünnetinin ya da geleceklere dayalı olarak bazı uzuvların kesilmesinin meşrulaştırılmasında bir araç haline getirilmektedir.²³⁷ “Bu açıdan bakıldığında, insan haklarının kültüre bağlı olduğu düşüncesinin ‘kültürel göreceliğin tiranlara sunduğu bir hediye’ olduğunu söylemek yanlış olmaz.”²³⁸ Ve yine bu nedenle Shestack, “göreceliğin, evrenselci yaklaşım karşısında felsefi olarak çok az şansı olduğunu” belirtmektedir.²³⁹

Shestack’ın kültürel göreceliğe yönelik bizim de katıldığımız bu haklı eleştirilerine ek olarak kanaatimizce, kültürel görecelik taraftarlarının insan haklarının evrenselliğinin tek tipleştirici ve dayatmacı olduğu yönündeki eleştirinin de bir karşılığı yoktur. İnsan haklarının ilk olarak

²³⁶ Shestack, . 115.

²³⁷ Shestack, . 116.

²³⁸ Shestack, . 116.

²³⁹ Shestack, . 115.

Batıda geliştiği ve ilk defa bu coğrafyada hukuksal bir değer olarak tanındığı tarihsel bir olgudur. Bununla birlikte, bu tarihsel gerçeklik uluslararası insan haklar rejiminin etno-merkezci olduğu ve batı dışı kültürlerin insan haklarına bütünüyle yabancı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarda batı dışı kültürlerin de, batı kültürü ile aynı değerler dizgesini kabul ettiği, farklılıkların insan doğasından kaynaklanmayan, çevresel ve değişken koşullara dayalı olarak uygulamada ortaya çıktığı belirtilmektedir. Mevcut uluslararası insan hakları rejiminin batı dışı kültürlerle tek tip bir elbise giymeye zorladığına dair hiçbir veri de bulunmamaktadır. Evrensel insan hakları rejiminin temel amacı, devletlerin, bireye yönelik davranış ve tasarruflarında gözetmesi gereken asgari standardı belirlemektir. Uluslararası insan hakları hukuku, insan haklarının en ideal standardının ne olması gerektiğine dair bir üst sınır koymamaktadır. Evrensel insan hakları, bireye yönelik muamelelerin asgari standartlarını belirleyerek aynı bireyi devletin ya da toplum çoğunluğunun keyfi muamelelerine karşı oldukça önemli bir koruma sağlamaktadır. Bu korumanın en temel bileşenleri, yaşam hakkı, vücut bütünlüğünün korunması, işkence ve kötü muamele yasağı, keyfi yargılama ve tutuklama yasağı, kölelik ve soykırım yasağı, ifade özgürlüğü, din ve inanç özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerdir. Başta İHEB olmak üzere insan hakları ile ilgili diğer uluslararası belge ve sözleşmeler, bireylere bu hak ve özgürlükler aracılığı ile tanınan asgari güvence standardını evrenselleştirme çabaları olarak değerlendirilmelidir. Uluslararası insan hakları rejimi, bireylere kendi kültürleri ve toplumları içinde giriştikleri hak ve eşitlik mücadelesinde başvurabilecekleri elverişli bir yol, sığınacak bir liman sağlamaktadır. Kültürler arasında önemli farklılıklar bulunduğu ve bu farklılıkların uzlaştırılmasının oldukça zor olduğu itiraz edilemez bir gerçektir. Kanaatimizce insan haklarının evrenselliğinden taviz vermek pahasına söz konusu farklılıkların uzlaştırılması ve bir orta yol bulma çabası gereksizdir. Zira evrensel insan hakları hukukunun bizzat kendisi, her bir kültürün kendi ahlaki ilkelerini uygulama hakkı ile bireylerin keyfi ve insan onuru ile bağdaşmayan geleneklere ve kültürel uygulamalara karşı korunması ihtiyacı arasında en uygun dengeyi sağlama çabasının bir ürünüdür. Bu tespitin kültürel görecelik teorisi üzerine izdüşümü ise, teorinin en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Zira kültürel

görecelik insan haklarını hiçe sayan baskıcı ve totaliter rejimlerin aradığı meşruiyet zeminini onlara altın tepside sunmaktadır. Steward'ın cümlelerinde somutlaşan haklı soruya, kültürel görecelik teorisi yanıt vermekte zorlanmaktadır: *“Ya her şeyi hoş göreceğiz ve elimizi eteğimizi çekeceğiz, ya da hoşgörüsüzlüğe ve -siyasi, ekonomik ve askeri- her türlü fethetme karşı mücadele edeceğiz. Sınır nerede çizilecektir?”*²⁴⁰

Bu nedenle, kanaatimizce kültürel görecelik lehine insan haklarının evrensel standartlarından vazgeçilmesi, kültüre veya dine yaptıkları atıfla baskıcı yönetimlerinin devamını sağlamak isteyen rejimlere hayat öpücüğü vermek olacaktır. Kültürel farklılıklara saygı gereği ile insan haklarının evrensel standartlarının esnetilmesine ya da bu standartlardan sapılmasına göz yumulması, ilk olarak İHEB'nde somutlaşan insan haklarının uluslararası düzeyde güvence altına alınması yönündeki temel fikirden uzaklaşılması sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle kültürel görecelik insan hakları ile ilgili herhangi bir sorunun çözümü ya da yanıtı olamaz, olmamalıdır. Bu bakımdan, kanaatimizce insan haklarının evrenselliğinin kültürel göreceliğin saldırılarına karşı korunması önemlidir. Son tahlilde, insan haklarının evrenselliğini savunanlar ile bu hakların kültürel olarak göreceli olması gerektiğini savunan düşünürler arasında teorik düzeyde devam eden bu tartışmalara rağmen, insan hakları, Batılı olan ve olmayan devletlerin mutabakatı ile uluslararası hukukun asli ve evrensel nitelikli bir parçası haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle insan haklarının uluslararası hukukta kabul görmüş olan evrensel konumu karşısında, kültürel görecelik teorisi, kuramsal ve pratik avantajını kaybetmiş görünmektedir. Şüphesiz insan haklarının evrenselliği görüşünün de cevapsız bıraktığı sorular ve eleştirilebilir yönleri vardır. Ancak, bütün eksikliklerine rağmen, hala bütün insanlığa onurlu bir yaşam sürmenin en iyi şeklinin, uluslararası insan hakları rejimi ve onun evrensel niteliği tarafından sunulduğu akıldan çıkartılmamalıdır.

²⁴⁰ Bkz. dn.158.

KAYNAKÇA

Adhikari, Kishor / Krippner, Stanley /. Pitchford, Daniel B. / . Davies, Jeannine A. ; “The Search for Universal Values”: Journal of Humanities and Social Science, Vol. 2 (Sep.-Oct.2012), No.1, ss. 69-72.

American Anthropologist , New Series, Vol. 50, No. 2 (Apr. - Jun., 1948), ss.351-355. <https://www.jstor.org/stable/pdf/664192.pdf?refreqid=excelsior%3A2ab9d2e79d1dcccfe0a2d3964ad6f76d> (Erişim tarihi:04.01.2022).

Barnett, H.G. ; “On Science And Human Rights”: American Anthropologist ,New Series, Vol. 50, No. 2 (Apr-Jun., 1948), ss. 352-355.

Binder, Guyora; “Cultural Relativism and Cultural Imperialism in Human Rights Law”: Buffalo Human Rights Law Review, Vol.5(1999), ss.211-221.

Birinci, Görkem; “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e”: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 7 (2017), S 2, ss.50-81.

Blumenson,Eric; How Are Human Rights Universal? Carr Center Discussion Paper Series, Harvard Kennedy School, Carr Center for Human Rights Policy Routledge, November, 2020.

Brennan, Katherine; “The Influence of Cultural Relativism on International Human Rights Law: Female Circumcision as a Case Study”: Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice, Vol.7 (1989), No. 3, ss. 367-398.

Çalık, Tacettin; “Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2 (2015), Özel Sayı, ss.1091-1134.

De Varennes, Fernan ; “The Fallacies in the ‘Universalism Versus Cultural Relativism’ Debate in Human Rights Law”: *Asia-Pacific Journal on Human Rights and Law*, Vol.1(2006), ss. 67-84.

Demir, Esra; “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”: *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.14 (2008), S.3, ss. 209-242.

Dhaliwal, Shveta; “Cultural Relativism : Relevance to Universal and Regional Human Rights Monitoring”: *The Indian Journal of Political Science* , Vol. 72, No. 3 (JULY - SEPT., 2011), ss. 635-640.

Donnelly, Jack: “Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights”: *The American Political Science Review*, Vol.76, No.2, Jun.1982, ss.303-316.

Donnelly, Jack; “ Cultural Relativism and Universal Human Rights”: *Human Rights Quarterly*, Vol.6, No. 4, Nov. 1984, ss.400-419.

Donnelly, Jack; “Relative Universality of Human Rights”: *Human Rights Quarterly*, Vol.29, No. 2, May 2007, ss. 281-306.

Engle, Karen; “From Skepticism to Embrace: Human Rights and the American Anthropological Association from 1947–1999”: *Human Rights Quarterly*, Vol. 23, No. 3, August 2001, ss. 536-559.

Follesdal, Andreas; “Human Rights and Relativism”: *Real World Justice. Grounds, Principles, Human Rights, and Social Institutions*, A. Follesdal and T. W. Pogge, (eds.), Springer, 2005, ss. s, 265- 283.

Franklin Delano Roosevelt; “The State of the Union Address to Congress Delivered January 6, 1941”:<https://www.gilderlehrman.org/sites/default/files/inline-pdfs/Four%20Freedoms%20Speech%201941.pdf> (Erişim tarihi: 26.12.2021).

Galanos, Christos ; "Universal Human Rights in the Face of Cultural Relativism and Moral Objectivity: Preaching or Teaching," UCL Jurisprudence Review, Vol. 16 (2010), ss. 29-50.

Goodhart, Michael E. ; "Origins and Universality in the Human Rights Debates: Cultural Essentialism and the Challenge of Globalization": Human Rights Quarterly, V.25(2003), No. 4, ss.935- 964.

Ibhawoh, Bonny; "Cultural Relativism and Human Rights: Reconsidering the Africanist Discourse": Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 19 (2001), No.1, ss.43-62.

Işıldaklı, Başak; "İnsan Haklarının Evrenselliği ile Kültürel Rölativizmin Paradoksu": Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.1(2020), S.1, ss.17-29.

Kacer Marek; "The Universality of Human Rights Against Cultural Relativism: Between Fiction and Reality": The Lawyer Quarterly, Vol.11(2021), No.3, ss.506-517.

Kajit, John Bagu; "Ideological Refuge v Jurisprudence of Insurgency: Cultural Relativism and Universalism in the Human Rights Discourse," Warwick Student Law Review, Vol. 1 (2011),ss. 1-18.

Kapani, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, 7.Baskı, Ankara 1993.

Kielsgard, Mark, D., "Critiquing Cultural Relativism: A Fresh View From The New Haven School of Jurisprudence": Cumberland Law Review, Vol.42 (2012), No.3, ss.441-487.

Lakatos, Istvan; "Thoughts on Universalism versus Cultural Relativism, with Special Attention to Women's Rights": Pecs Journal of International and European Law, Vol.I, 2018, ss.6-25.

Langlois, Anthony J.; “Human Rights Universalism”: The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations. Patrick Hayden (Ed.), Ashgate Publishing, 2009. ss. 201-214.

Le, Nhina; “Are Human Rights Universal or Culturally Relative?”: Peace Review, Vol.28 (2016), No. 2, ss.203-211.

Li, Xiaorong; “A Cultural Critique of Cultural Relativism”: American Journal of Economics and Sociology, Vol. 66 (Jan.,2007), No. 1, ss. 151-171.

Lund,Christian; “Development and Rights: Tempering Universalism and Relativism”: The European Journal of Development Research, Vol.10 (1998), ss.1-6.

Marvin, Harris; The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture, Thomas Y.Crowell Company, Fourth Printing, April, 1971.

Mutua, M.; The Complexity of Universalism in Human Rights. In: A. Sajó (ed.). Human Rights with Modesty: The Problem of Universalism. Dordrecht: Springer, 2004, ss.51-64.

Onwuatuegwu, Ignatius, Nnaemeka ; “Contemporary Relativism: A Question to Human Dignity”: International Journal of Scientific Research in Easy and Case Studies, Vol.1 (2020), No.1, ss.1-11.

Orzeszyna,Krzysztof; “Universalism of Human Rights: Notion of Global Consensus or Regional Idea”: Review of European And Comparative Law, Vol.XLVI (2021), S.3,ss.165-176.

Öğütçü, Muhlis: “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7 (2005), Özel Sayı, ss.555-616.

Prasad, Ajnesh; “ Cultural Relativism in Human Rights Discourse” Peace Review, A Journal of Social Justice, Vol.19 (2007), No.4, ss.589-596.

Rachels, James; The Element of Moral Philosophy, 4th Edition, McGraw-Hill Higher Education, New York, 2003.

Renteln, Alison D.; “The Unanswered Challenge of Relativism and the Consequences for Human Rights”, Human Rights Quarterly , Vol. 7, No. 4 (Nov., 1985), ss. 514-540.

Renteln, Alison, Dundes; International Human Rights, Universalism versus Relativism, Quid Pro Books, New Orleans, Louisiana, 2013.

Rorty, Richard; An Ethics for Today: Finding Common Ground Between Philosophy and Religion (New York: Columbia University Press, 2010).

Sağlam, Fazıl; “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme”: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 25, S. 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, Aralık 2019, ss. 1236-1252.

Shestack, Jerome J.; “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri”: Liberal Düşünce, C.11, No.43, Yaz 2006, ss.87-119.

Sinnott,Robert E.;”Universalism and Cultural Relativism in Roper v. Simmons”: Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution, Vol.14 (2006), No.1, ss.132-154.

Sloane, Robert, D.; “Outrelativizing Relativism: A Liberal Defense Of The Univerality Of International Human Rights”: Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol.37(2001), ss. 527-595.

Smith, David C. / Stone, William F.; “Peace and Human Rights: H.G. Wells and The Universal Declaration”: Peace Research , Vol. 21, No. 1 (January 1989), ss. 21-26/ 75-78.

Söğütü, İlyas; “İki Farklı Epistemoloji İki Farklı Siyaset: Rasyonalist ve Ampirist Siyasetin Felsefi Kökenleri”: Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 2008, S.52, ss.197-214.

Stango, Antonio; “Human Rights Between Universalism and Cultural Relativism”: Chorzowskie Studia Polityczne, No.7(2014), Maria Ochwat (ed.), ss.157-171.

Statement of Essential Human Rights Records, American Law Institute Archives, ALI.04.006, Biddle Law Library, University of Pennsylvania Law School, Philadelphia, PA, http://dla.library.upenn.edu/dla/pacscl/ead.pdf?id=PACSCSCL_UPENN_BIDDLE_USPULPULA-LI04006 (Erişim tarihi 28.12.2021).

Statement of Essential Human Rights, Drafted by a Committee Representing Principal Cultures of the World, Appointed by the American Law Institute. https://www.ali.org/media/filer_public/fc/ea/fcea8b14-8d49-4263-8cd9-e0133751ff64/statement-of-essential-human-rights.pdf (Erişim tarihi: 28.12.2021)

Statement on Human Rights, Author(s): The Executive Board, American Anthropological Association, American Anthropologist, New Series, Vol. 49, No. 4, Part 1 (Oct. - Dec., 1947), ss. 539-543.

Steward, H.Julian; “Comments on the Statement on Human Rights”: American Anthropologist , New Series, Vol. 50, No. 2 (Apr. - Jun., 1948), ss.351-352.

Tesón, Fernando R. ; “International Human Rights and Cultural Relativism”: Virginia Journal of International Law, Vol.25 (1985), No.4, ss. 869-898.

Uygun, Oktay; Devlet Teorisi, XII Levha, 1.Baskı, İstanbul, 2014.

Zada, Misal/ Zubair, Muhammad; “Universalism versus Cultural Relativism in Human Rights”: Journal of Law and Society, Vol. XXXV, No.48, July, 2006, ss.1-12.

Zechenter, Elizabeth M.; “In the Name of Culture: Cultural Relativism and The Abuse of Individual”: Journal of Anthropological Research, Vol.53, No.3 (Autumn,1997),ss.319-347.